

3. Kitajski miti in legende

3.1 Miti o nastanku sveta

Kitajska mitologija se začneja z miti o nastanku sveta, se nadaljuje s prepletanjem mitov in legend o prvih oblikah urejenega življenja ljudi na njihovem ozemlju ter se končuje z zgodovinskimi legendami, ki se že opirajo na starodavna ustna izročila in zgodovinsko zavest prvotnih prebivalcev. Prav ta ne natančno določena povezanost z dejanskimi dogajanjem nudi obilo možnosti za različne razlage predzgodovinskih obdobj, iz katerih nimamo avtentičnih zgodovinskih zapisov. Tradicionalno so bili Kitajci bolj pripravljeni brez posebnih zadržkov sprejeti večino legend, ki se nanašajo na dogodke dobrih tisoč let pred pisnimi viri, kot nesporna zgodovinska dejstva, medtem ko so bili na Zahodu do takšnih razlag veliko bolj skeptični. Kasneje najdemo bolj in manj skeptične posameznike tako na eni kot na drugi strani. Najbolj presenetljiva so novejša arheološka odkritja, ki postopoma odstirajo tančice s teh predzgodovinskih obdobj in včasih potrdijo verodostojnost kakšne od legend, ki ji večinoma niso pripisovali zgodovinske osnovanosti, in drugič spet ovržejo zgodovinsko podlago legend, na katerih je dolgo temeljila večina razlag določenega obdobja.

Miti in legende o nastanku sveta največkrat govorijo o velikanu, ki mu je bilo ime *Pangu* 盘古. Ta ni bil stvarnik, kakršnega pozna denimo indijsko ali judovsko izročilo, ampak gre bolj za procese preobrazb iz enega stanja v drugo, dokler se ni izoblikovala sedanja podoba sveta. Kitajski miti niso niti enotni, saj se posamezni dogodki nastajanja sveta pogosto pojavljajo v več različicah ali celo v različnih mitih, niti sistematično povezani, tako da ni povsem enotnega zaporedja dogodkov. To si lahko razlagamo s prepletanjem izročil, ki so ločeno nastajala v različnih okoljih in odsotnostjo teženj, da bi jih povezali in priredili v enoten sistem. Zato je ena od značilnosti kitajske mitologije, da vzporedno obstaja več mitov, ki jih ni mogoče spraviti v zaokrožen okvir, pri čemer se ideje mitov pogosto razhajajo ali celo izključujejo.

Po najbolj razširjenem mitu naj bi se Pangu rodil iz prvotnega kaosa *hundun* 混沌. S pomočjo ločitve sil *yin* 阴 in *yang* 阳 je razdelil *hundun* na nebo in zemljo. Rasel je 18.000 let, pri čemer je bilo nebo vsak dan za en seženj višje in zemlja za en seženj debelejša. Ko sta se nebo in zemlja končno ločila, je nebo postalo *yang* in zemlja *yin*. Velikan, ki je zapolnjeval ves vmesni prostor, je bil že tako ogrožen, da njegovi organi niso mogli več opravljati življenjskih funkcij in je zato umrl.

Slika 9. Pangu s simbolom stvarstva (sili yin in yang) na grafiki iz 19. stoletja

Po njegovi smrti so se preobrazbe nadaljevale in iz delov njegovega telesa naj bi tako nastalo vse, kar je v vesolju. Iz oči sta se porodila sonce in luna. Njegov dih se je spremenil v veter in oblake. Njegovi lasje in brada so postali zvezde in planeti. Iz njegovih kosti so nastale kamnine, iz mesa so nastali hribi, polja in rodovitna prst, njegova kri se je spremenila v reke, medtem ko so iz potu na njegovem telesu nastali dež in jezera. Trava in drevesa so vznikla iz njegove kože in dlak na njej. Bron in žad sta nastala iz njegovih zob, iz njegovega mozga pa so se izoblikovali biseri in dragulji. Po eni od razlag naj bi ljudje nastali iz bolh in drobnega mrčesa na njegovem telesu.

Po drugi razlagi, ki spominja na indijske mite, je bila v začetku velika, nerazložna, jajcu podobna tvorba, iz katere naj bi se izvalil Pangu, ki je nato začel hitro rasti. Ti dve različici mita o nastanku sveta sta bili zapisani šele v tretjem stoletju n.š., zato je težko določiti njuno poreklo. Poleg tega v starejših zapisih iz obdobja vojskujočih se držav najdemo še več mitoloških zgodb, ki se navezujejo na neobičajne pojave iz časov nastajanja sveta. Med njimi je zelo znan mit o bajeslovnem lokostrelcu *Yi 羿*, ki je svet rešil pred nevarnostjo popolne izsušitve. Govori o času, ko se je na nebu nenadoma pojavilo deset sonc in je grozilo, da bodo povsem izsušila zemljo. Takrat je lokostrelec *Yi* s svojim lokom sestrelil devet sonc in rešil svet pred pretečo nesrečo.

3.2 Mitološki vladarji

Pri Kitajcih se začnejo miti postopoma dopolnjevati z legendami, ki se nanašajo na predzgodovinske čase, ko so se ljudje začeli ukvarjati s poljedelstvom in začeli osvajati nova znanja. V njih se pojavljajo mitološki junaki, ki so polbogovi in nastopajo kot voditelji ljudi na kitajskem ozemlju. Pripisujejo jim zasluge za najvažnejša odkritja in jih slavijo, ker so ljudem dali nova znanja in jih naučili novih veščin. Tako te legende dejansko odražajo razvoj tamkajšnjega prebivalstva v predzgodovinski dobi.

Posebno mesto ima osem najpomembnejših mitoloških junakov oziroma vladarjev, ki se običajno delijo na tri vzvišene in pet cesarjev *san huang wu di* 三皇五帝, vendar vse klasifikacije pod temi nazivi ne navajajo vedno istih junakov ali pa prihaja do razlik v njihovem vrstnem redu. Na splošno lahko rečemo za prve tri, ki imajo častni vzdevek vzvišeni, da imajo še povsem božanske značilnosti in se navezujejo na izročilo iz paleolitika in začetka neolitika. Njim naj bi sledilo pet legendarnih cesarjev, ki so že bili ljudje, a so imeli še nekatere nadnaravne sposobnosti. Ti poosebljajo razvoj od sredine neolitika do nastanka prvih civilizacij. Za njimi se proti koncu tretjega in v začetku drugega tisočletja p.n.š. začne obdobje zgodovinskih legend, ki govorijo o pomembnih dogodkih povezanih z obstojem najzgodnejših dinastij.

3.2.1 Trije vzvišeni *san huang* 三皇

Fuxi 伏羲 je bil legendarni totemski prednik, ki naj bi imel človeško glavo in zmajevno telo ali pa je bil človek s kačjim repom. Pojavlja se v različicah, delno kot prednik in delno kot mitološko bitje. Pripisujejo mu kar nekaj civilizacijskih dosežkov: Kitajcem naj bi dal mreže in jih naučil loviti ribe, odkril je želvi oklep z osmimi trigrami *ba gua* 八卦 in jih naučil vedeževati. V eni od prvotnih kitajskih rodovnih skupnosti, imenovani *Yi* 夷 so ljudje verjeli, da je bil *Fuxi* njihov totemski prednik.

Nüwa 女媧 največkrat nastopa kot Fuxijeva spremljevalka, včasih pa tudi kot druga od treh vzvišenih. Bila je njegova mlajša sestra in zato tudi njo upodabljajo s kačjim repom. Mit govori, da je izumila poroko, nakar sta se s Fuxijem poročila in zaplodila človeški rod, vsem ostalim pa prepovedala incest. Po drugi različici pa je Nüwa iz dolgočasje sama začela delati ljudi iz gline. Sprva jih je lepo oblikovala in dajala v peč, da so se zapekli. Ker ni bila vedno pozorna, so se nekateri tudi nekoliko bolj zapekli in so ven prišli črni. Po izročilu so bili Kitajci lepo pečeni, črni pa so bili pripadniki barbarskih prekomorskih ljudstev. To delo je bilo preveč dolgočasno in zamudno, zato je vzela vrv in z njo mlatila po blatu, da je močno škropilo. Iz debelih kapelj blata naj bi prav tako nastali ljudje. Tisti, ki jih je lepo izoblikovala iz gline, so bili plemiči in ugledni ljudje, ostali iz blatnih kapelj pa so bili preprosto ljudstvo. Tako so opravičevali socialne razlike, ki so se začele pojavljati proti koncu neolitskega obdobja.

Suiren 燧人 je bil božanski prinašalec ognja, ki naj bi tudi naučil Kitajce kuhati. V tem primeru je očitno, da gre za zelo davno izročilo, ki sega še v paleolitik, zato bi praviloma moral zasedati prvo mesto med tremi vzvišenimi. Ker pa se njegovo ime pojavlja le v nekaterih različicah in od tega le enkrat na prvem mestu, ostajamo pri bolj običajnem vrstnem redu, kjer prvo mesto skoraj vedno zaseda Fuxi.

Shennong 神农 je bil božanski zaščitnik kmetijstva. Kitajce naj bi naučil poljedelstva in jim posredoval metode za obdelovanje zemlje. Največkrat ga upodabljajo z volovsko glavo. Je tudi začetnik zdravilstva, ker je ljudi naučil uporabljati zdravilne rastline, kar kaže na to, da začetki kitajskega zdravilstva segajo daleč v pradavnino. Shennong je tako kot Fuxi stalen član trojice vzvišenih, le da mu včasih pripada drugo, včasih pa tretje mesto.

3.2.2 Pet legendarnih cesarjev wu di 五帝

Prvi je bil Huangdi 黃帝 ali Rumeni cesar, voditelj rodu Huang, iz katerega naj bi po izročilu izhajali Kitajci, ki ga zato štejejo za svojega pradavnega prednika. Po legendi naj bi prav on popeljal prednike Kitajcev iz bolj severozahodnih krajev v osrčje nižinske Kitajske. Tam naj bi kot sposoben voditelj ustvaril pomembno plemensko zvezo, ko je rod Huang 黃 povezal z rodovoma Yi 夷 in Yan 炎 ter porazil in priključil dva uporna rodova Miao 苗 in Li 黎. Tako naj bi nastala zveza petih rodov oziroma plemen, ki je pomenila nastanek ljudstva Hua 華, kar je še vedno eno od imen za Kitajce in njihovo deželo.

Rumenemu cesarju pripisujejo največ civilizacijskih dosežkov in novosti, ki zaznamujejo prehod iz neolitika v prve civilizacijsko urejene skupnosti. Ustanovil je prvo vlado in uvedel pravila, po katerih bi morala delovati oblast. Ljudem je dal izpopolnjen koledar, kolo, kompas in pisavo ter jih naučil izdelovati svilene tkanine, vozove, ladje in bojne oklepe. Kot simbol svoje oblasti je uporabljal orožje in druge simbolne predmete iz žada, pripisujejo pa mu tudi prve napotke za ljubezenske spretnosti. Sam je imel 25 potomcev, ki so vsi osnovali močne rodove, tako da so vladarske družine prvih treh dinastij izhajale iz rodov neposrednih potomcev Rumenega cesarja.

Rumenemu cesarju je sledil **Zhuanxu** 顓頊, ki je nadaljeval njegovo delo in se ponašal z njegovo slavo. Iztrebljal naj bi lokalna verovanja in povsod širil kult Rumenega cesarja, kar je bilo pomembno za utrjevanje nove oblasti. Pri tem je zelo pomemben mit, ki govori o tem, kako je Zhuangxu pretrgal povezavo med nebom in zemljo. Ta mit se navezuje na šamanske prakse, ki so omogočale stike z nebom in bogovi in so bile prvotno na voljo vsem, v obdobju Longshan pa si jih je kot rezultat razslojevanja družbe prisvojila skupina posameznikov, ki so prevzeli oblast.

Tretji v nizu je bil **Ku** 嚳, ki ga viri redkeje omenjajo. Imel naj bi štiri žene in z vsako po enega sina. Potomci prvih dveh sinov naj bi ustanovili rodova Shang in Zhou ter nato vladali tema dvema dinastijama.

Posebno mesto imajo naslednji trije legendarni cesarji. Predstavljajo trojico zglednih vladarjev, ki so izrednega pomena za kitajsko miselnost in civilizacijo, ker sta si jih dve zgodnji filozofski šoli vzeli za vzornike in začeli sistematično zbirati legende, ki so opisovale njihovo življenje. Zato je o njih ohranjenih veliko zgodb, veliko pa so jih kasnejši razlagalci tudi prikrojili. Ko je namreč konfucijanstvo postalo ideologija kasnejših obdobj, so ti trije vladarji postali vzorniki za pravilno obnašanje oziroma primeri, na katere so navezovali prisposode in konfucijanski nauk. Dva, **Yao** 堯 in **Shun** 舜, sta sodila med peterico legendarnih cesarjev, tretji pa je bil njun naslednik **Yu** 禹.

Ti trije vladarji imajo nekatere skupne značilnosti. Vse so odlikovale velika skromnost, pravičnost in moralna čistost. Vsi trije so tudi na podoben način prišli do oblasti. Vsak od njih je izbral svojega naslednika in se v njegovo korist na starost odpovedal vladanju. Izbrani se je vsakokrat hotel odpovedati ponujenemu položaju v korist krvnega naslednika predhodnega vladarja, vendar je nato pod pritiskom ljudstva položaj le sprejel. To kaže, kako so v času oblikovanja prvih trajnejših plemenskih zvez določali svoje poglavarje. Prepričani konfucijanci so kasneje vse krepostno obnašanje radi pojasnjevali z

dejanji, ki so jih izvršili Yao, Shun in Yu. Te legende so tako postale del ljudske zavesti. Utrdile so se v mislih običajnih ljudi in jih vsi poznajo kot poznamo mi zgodbe o Kralju Matjažu.

Slika 10. Yao, na sliki iz dinastije Song

Yao 堯 je bil po izročilu utelešenje skromnosti. Živel je v kolibi, oblačil se je v kožo in jedel proso oziroma proseno kašo. To kaže na dejanske razmere proti koncu 3. tisočletja p.n.š., do kamor sega zgodovinski spomin, ki je podlaga teh legend. Takrat so naslednike vladarjev določali tako, da so izbrali najbolj sposobnega. Ko so našli naslednika, so mu dali na voljo poskusno obdobje. Yao je dobil svojega naslednika, ko mu je žena svetovala, da bi bil za to najbolj primeren Shun. Yao ga je nato vzel v službo, kjer je tri leta poskusno delal. Že takrat, ko je Yao še vladal, je postal njegov namestnik in to ostal dokler se Yao ni končno v njegovo korist odpovedal vladarskemu položaju.

Zadnji od peterice legendarnih cesarjev je bil Shun 舜. Tudi on je na podoben način poiskal svojega naslednika in ga imenoval šele po poskusnem obdobju. To je bil znameniti Yu. Shun velja za vzor strpnosti in nenapadnosti. Shun in Yu sama nikoli nista začela vojne. Šele ko se je pleme Miao začelo upirati, sta proti njemu usmerila prve vojaške pohode. Legenda govori, da je Shun po tistem upor tri leta gojil umetnost dobrega vladanja in šele, ko se pleme Miao ni uklonilo, se je odločil, da jih pokori z vojsko. Tu prvič naletimo na idejo, da ima civilni pristop prednost pred vojaškim. Ta ideja je kasneje, v obdobju tradicionalne Kitajske, postala dokaj značilna za kitajsko civilizacijo. Čeprav je Shun v teh bojih pokoril pleme Miao, to ni bilo dokončno, saj je moral Yu nadaljevati vojskovanje z njimi.

Od vseh legendarnih cesarjev je prav Yu 禹 deležen največ hvale, saj mu pripisujejo zasluge, da je ukrotil reke in vodovja. Ena od legend govori, kako so nekoč z vseh strani pridrvele vode in so pretile strašne poplave. Yu je nato v 30 letih uspel ukrotiti narasle vode. Najprej je šel na Nebo k Rumenemu cesarju po posebno kipečo prst, ki je imela to lastnost, da je bila vodotesna in je kar sama od sebe rasla, zaradi česar je bila zelo primerna za zaježitev vodnih tokov. Ko je dobil to prst, je z njo na vseh štirih straneh neba naredil zapore ter se lotil regulacije rek. Skopali so veliko prekopov in utrdili 233.559 vodnjakov. S tem so opravili glavnino del. Nato so le še izkopali jarke, da so razlite vode lahko odtekle. Tam, kjer so se vode razlile med hribi, je skopal predore, da so vode odtekle v morje.

Te legende se nanašajo na čase, ko je reguliranje voda v kitajskih klimatskih razmerah postalo nujno za stabilnost in nadaljnji razvoj poljedelske družbe. Za takšna dela je bilo potrebno organizirati veliko število ljudi, kar je zahtevalo sposobne voditelje. Izročilo pravi, da so tu in tam še ostale majhne razpoke in so tako poplave še vedno možne, vendar niso nikoli tako pogubne kot poprej. Kasneje, v obdobju klasične Kitajske, so ljudje rekli: 'Če Yu ne bi

ukrotil voda, bi bile tukaj samo ribe, kako neki bi lahko tukaj sploh živeli ljudje'. Yu je postal zaščitnik boja proti poplavam in vsem tistim, ki so se ukvarjali z vodnimi deli. Ti uspehi so mu prinesli Shunovo zaupanje, tako da je za njim prevzel položaj vladarja. Drugi del slave si je Yu pridobil s tem, da je postal legendarni ustanovitelj dinastije Xia 夏.

3.3 Legende in dejstva o dinastiji Xia 夏

Yu je pomenil ločnico v dotedanji tradiciji izbire vladarjev, saj je kot začetnik dinastije Xia 夏 vzpostavil prvo dinastično oblast in s tem krvno nasledstvo vladarskega položaja. O tem, kako je prišlo do prvega dedovanja oblasti, obstajata dve legendi. Po prvi naj bi Yu izbral svojega naslednika, a naj bi prišli veljaki in plemenski poglavarji, ki so se poklonili njegovemu sinu in mu zaupali vladarski položaj. Tudi po drugi različici si je Yu sam izbral naslednika, vendar ga je njegov sin ubil in sam zasedel prestol. V času dinastije Xia naj bi se zvrstilo 17 vladarjev, ki pa so se morali večkrat boriti za svoj položaj. Nekoč naj bi se uprlo plemo Yi in izstopilo iz plemenske zveze. Plemo Yi naj bi bilo naseljeno bolj na vzhodu, na območju polotoka Shandong in naj bi se stalno zapletalo v boje z državo Xia. Prav zaradi teh bojev so morali v dinastiji Xia večkrat prestavljati svojo prestolnico. Že samo Yu jo je imel na dveh mestih. Kadar so bili vojaško uspešnejši, so prestolnico pomaknili bolj na vzhod, kadar pa jim je bolj trda predla, so se umaknili na zahod, kjer so bili za gorskimi prelazi bolj varni.

Med sinologi je dolgo prevladovalo mnenje, da so dinastije Xia, Shang in Zhou s svojimi vladarji povsem mitološke, torej samo legende in da v njih skoraj ni zgodovinske resnice. Kar zadeva dinastijo Zhou, so postopoma odkrivali vedno več materialnih in tudi pisnih dokazov, medtem ko so o dinastiji Shang začeli nekoliko resneje razmišljati šele na podlagi dokaj nenavadnega odkritja. Konec 19. stoletja so bile na Kitajskem v tradicionalni medicini zelo priljubljene tako imenovane zmajeve kosti, za katere so verjeli, da imajo zdravilno moč. V njih so bile čudne zareze, ki so povečevale misterioznost, dokler jih ni opazil pravi poznavalec stare kitajščine in v njih prepoznal zgodnjo kitajsko pisavo. Kitajski filologi so se nato začeli načrtno ukvarjati s temi kostmi in zapisi na njih. Dosegli so celo prepoved proste prodaje teh kosti, ki so jih kmetje prinašali predvsem iz province Henan.

Proučevanje napisov na kosteh je kmalu obrodilo sadove in odkrili so, da so to zapisi iz dinastije Shang. Legende o dinastiji Shang omenjajo trideset vladarjev, ki naj bi tej dinastiji vladali od zmage nad dinastijo Xia do poraza proti vladarski hiši Zhou. Ker so na kosti pisali stvari, ki so bile povezane z

vedeževanjem ter največkrat naslovljene na umrle prednike in ker je bil najpomembnejši kraljevski rod, so se na teh kosteh zelo pogosto pojavljala imena vladarjev dinastije Shang. Počasi so potrdili avtentičnost vseh vladarjev, ki so jih omenjale legende. To je pomenilo njihov prestop iz mitološkega izročila v zgodovinsko stvarnost. Na osnovi teh dognanj lahko sklepamo, da naj bi bilo obdobje dinastije Xia nekako med 21. in 16. stol. p.n.š.

Začetnik dinastije Shang 商 je bil vladar Tang 汤, ki je porazil vladarsko hišo Xia. Vendar so na kosteh odkrili celo imena vladarjev, ki so na dvoru Shang vladali pred njim, torej v času, ko naj bi potekali neprestani boji s Xia, pri čemer naj bi kralji Shang vladali ljudstvu Yi, ki ga najdemo v legendah o dinastiji Xia. Tako so se začele odstirati tančice z misterioznih začetkov kitajske civilizacije, vendar so zgodovinarje čakali še naporno potrjevanje avtentičnosti in sestavljanje drobcev v bolj zaokroženo podobo dinastije Shang ter nadaljni koraki, ki bi na podoben način pojasnili tudi okoliščine, v katerih naj bi vladala dinastija Xia.

Kmalu je sledilo eno največjih arheoloških odkritij prve polovice tega stoletja, ko so leta 1927 pri mestu Anyang 安阳 odkrili, da je bila tam prestolnica dinastije Shang. Ugotovili so, da gre za zadnjo prestolnico te dinastije, ki sodi v 13. in 12. stol. p.n.š., ko je bila ta kultura na višku. Bogastvo in umetniška vrednost predmetov, ki so jih našli v tamkajšnjih grobnicah, sta dokončno potrdila visoko bronasto kulturo obdobja Shang. S tem se je ločnica med znanim in mističnim delom zgodnje kitajske zgodovine pomaknila še za nekaj stoletij nazaj, tako da je v domeni mistike in legend ostala samo še dinastija Xia.

Na materialne dokaze, ki bi govorili o obstoju dinastije Xia, je bilo potrebno čakati mnogo dlje. Prvo odkritje, ki delno potrjuje obstoj dinastije Xia, je prišlo leta 1959, ko so na severozahodu province Henan, pri vasi Erlitou 二里头, odkrili ostanke naselja iz 17. stol. p.n.š., kar časovno povsem ustreza, da bi to lahko bila ena od prestolnic države Xia. Naleteli so na ostanke stare palače, ki je v tlorisu merila sto krat sto metrov. Ob zunanjih stenah so v temeljih stali leseni stebri, ki so verjetno nosili strešno konstrukcijo. V notranjosti so odkrili temelje večjega poslopja (30 m krat 11 m), ki je bilo prav tako obdano s stebriščem in je verjetno služilo v obredne namene. Zraven so bila še stranska poslopja in obrtniške delavnice. Na drugi lokaciji nedaleč stran so našli tudi grobove, ki so bili večinoma že izropani, vendar pa že njihova velikost in zgradba kaže, da je bilo več grobov veljakov in med njimi vsaj en kraljevski. Odkrili so veliko keramike, razna orodja, bodala, nože in žadaste okraske. Vsi ti predmeti kažejo na prehod med kulturo Longshan in

zgodnjim obdobjem Shang. Med njimi je že nekaj bronastih izdelkov, med katerimi so predvsem noži in okrasje ter nekaj manjših obrednih posod. Kasneje so na širšem območju severozahodnega dela province Henan in na jugu province Shanxi odkrili še več ostankov kulture Erlitou, ki časovno in krajevno ustrezajo zapisom o dinastiji Xia.

Slika 11. *Bronasta obredna posoda jue, izkopana pri kraju Erlitou*

Arheološka odkritja vodijo k zaključku, da je na območju, kjer najdemo kulturo Erlitou, obstajala neka plemenska skupnost, ki je že začela delovati kot država in bi jo lahko enačili z državo Xia. Istočasno je vzhodno od nje obstajala še podobna skupnost plemena Yi, kjer so vladarji rodu Shang vladali že mnogo prej, preden je ta država dobila svoje mesto v zgodovinski kronologiji. Tako sta že samo v tem delu Kitajske vzporedno obstajali dve

državni tvorbi. Kljub temu, da imamo na kosteh ohranjena imena vladarjev rodu Shang tudi iz časov, ko naj bi obstajali vzporedno z dinastijo Xia, pa o samih vladarjih dinastije Xia za zdaj še ni potrjenih dokazov. Lahko le sklepamo, da je zaradi tega dejstva verjeten tudi rodovnik vladarjev Xia kot ga navajajo legende.

Problematičnost dinastije Xia se v zadnjem času kaže v drugačni luči kot v preteklosti, ko je šlo predvsem za vprašanje obstoja ali neobstoja te dinastije. Stare legende namreč govorijo izključno o časovnem zaporedju treh dinastij. Čeprav občasno omenjajo, da se je država Xia in podobno kasneje tudi država Shang vojskovala s svojimi sosedi, ne povedo ničesar o teh državah v njihovi sosesčini. Tu je zanimivo izročilo o velikem številu držav *wanguo* 万国, ki mu svoje čase niso posvečali posebne pozornosti in ga sedaj povezujemo s poznim obdobjem Longshan. To je bila množica rodovnih skupnosti, v katerih se je družba začela razslojevati in so tako začeli nastajati prvi zametki držav. Arheološki izsledki kažejo, da se je ta pluralizem razvoja nadaljeval tudi v obdobjih, ki jih zaznamujemo z imeni dinastij Xia in Shang. Tudi legende o dinastiji Xia te države enkrat omenijo in sicer naj bi Yu nekoč v državi Tushan, od koder je bila njegova žena, sklical vladarje vseh držav *wanguo* 万国 in ti naj bi tudi zares prišli.

Ne moremo torej govoriti o zaporedju, ampak o sočasnosti obstoja držav Xia, Shang in verjetno še večjega števila drugih držav, med katerimi so verjetno iz istega časa tudi začetki države Zhou. Lahko si razlagamo, da so zgodnji kitajski zgodovinarji za vsako obdobje izbrali le državo, ki je bila v določenem času najbolj vplivna, še bolj verjetno pa je, da so pisarji iz obdobja Zhou namerno potvorili zgodovinska dejstva, da bi prikazali, kako je pravica do vladanja na celotnem ozemlju prehajala od dinastije Xia na Shang ter nazadnje na Zhou.

Karkoli se je že dogajalo z državo Xia, do pomembnih dogodkov je prišlo sredi 16. stol. p.n.š., ko jo je porazila država Shang, ki se je s tem okrepila in nato razširila svoj vpliv na velik del takrat naseljene Kitajske. Vendar arheološka odkritja kažejo, da tudi država Shang ni bila edina civilizirana skupnost v tistem času, ampak da so ob njej sočasno obstajala še druga civilizacijska središča, o katerih pa žal nimamo pisnih dokumentov. Lahko ugotovimo le dejstvo, da je v času po zmagi države Shang nad Xia, prišlo do novega kulturnega zagona, v katerem je Kitajska naredila velik civilizacijski korak, tako da je bil prehod iz poznega neolitika v visoko razvito bronasto kulturo relativno hiter.

4. Prve civilizacije na kitajskih tleh

4.1 Razvoj bronastodobnih kultur

Pojavljanje prvih oblik civiliziranega življenja na ozemlju Kitajske, sovpada z začetki uporabe kovin, zato lahko prve civilizacije v tem delu sveta obravnavamo kot spremne pojave bronaste dobe. Tehnologija obdelave brona je takrat predstavljala pomemben vidik družbenega napredka. Proučevanje ohranjenih bronastih izdelkov nam, glede na pomanjkljivosti legend iz tistega obdobja, daje najbolj zanesljivo podobo regionalne razširjenosti in stopnje razvoja civilizacije. Bronasta doba se je na Kitajskem začela okoli leta 2.000 p.n.š., kar je kasneje kot v zahodni Aziji in približno v istem času kot v Evropi. Trajala je približno tisočletje in pol. Prve pisane vire imamo šele od okoli leta 1.300 p.n.š. dalje, zato nam za čas, iz katerega nimamo pisnih dokumentov, posredujejo največ informacij prav arheološka odkritja najdišč, ki pričajo o načinih obdelave in uporabe brona.

Rezultati dosedanjih arheoloških raziskav kažejo, da so na ozemlju sedanje Kitajske najprej uporabljali kovine na severozahodu, kjer je, zdaj provinca Gansu. Tam je kultura **Qijia** 齐家 okoli 2.000 let p.n.š. že poznala postopke pridobivanja bakra in enostavnih, po vsej verjetnosti naravnih zlitin bakra s svincem ali kositrom. Na številnih najdiščih te kulture so do sedaj našli skupaj okoli 50 preprosto izdelanih kovinskih predmetov, večinoma bakrenih orodij in okraskov. Poznali so tako tehniko kovanja kot tudi vlivanja kovine. Najdeni predmeti so bili v glavnem namenjeni uporabi in če sodimo po zahtevnosti obdelave kovine, bi bila kultura Qijia lahko prednica kasnejšim postopkom izdelovanja bronastih izdelkov na kitajskem ozemlju.

Izdelovanje bronastih izdelkov kot jih zasledimo v prvih stoletjih drugega tisočletja p.n.š. ob srednjem toku Rumene reke, se glede zahtevnosti postopkov obdelave ni bistveno razlikovalo od kulture Qijia. Razlike so nastale predvsem zaradi drugačne uporabe in družbenega pomena te kovine v novem okolju, kjer je bila družba že razslojena in so začela nastajati prva mesta. V teh razmerah je bron postal prestižna snov, zato se je proizvodnja zelo povečala, poleg tega pa opazimo še močan zasuk v korist tehnike vlivanja kovine. Vlivali so vedno več posod, ki so imele zaradi obredne uporabe posebno družbeno veljavo, zato so bili pripravljeni uporabljati bolj potratne in dražje proizvodne postopke.

Vse te spremembe so se najprej pojavile v kulturi **Erliu** 二里头, ki jo kitajski zgodovinarji radi enačijo z dinastijo **Xia** 夏. Takrat so porajajoči se

državni voditelji dajali bronu izjemen pomen in namenili veliko sredstev za njegovo proizvodnjo. Dodatna okoliščina, ki je za razliko od zahodne Azije, vplivala na kasnejši nesluten razmah bronaste proizvodnje na ozemlju Kitajske, je bila obilica primernih rud. Tudi usmeritev, da je imelo vlivanje izdelkov prvenstvo, je imelo določene posledice za kasnejšo proizvodnjo, saj je ta tehnika zahtevala večjo delitev dela in bolj organiziran pristop. Ob tem so razvili izvirne postopke za pripravo kalupov. Za vsako posodo, ki so jo nameravali vlit, so najprej izdelali model in ga nato obdali z glino, da je nastal kalup. Le-tega so nato razrezali na dva ali več kosov ter na notranjo stran vtisnili okrasne vzorce in pred vlivanjem ponovno sestavili. Tako so na Kitajskem osvojili edinstveno tehniko vlivanja okrašenih posod, kar je dajalo ton razvoju njihove umetnosti naslednjih tisoč let.

4.1.1 Obdobje Erligang

Neposredno nadaljevanje kulture Erlitou je bilo obdobje Erligang, ki zajema 15. in 14. stoletje p.n.š. Prva izkopavanja pri kraju *Erligang* 二里岗, v bližini mesta *Zhengzhou* 郑州, v provinci Henan so kitajski arheologi opravili že leta 1952, leta 1955 pa so odkrili ostanke starodavnega mesta in ugotovili, da je tam stala ena od zgodnjih prestolnic dinastije Shang. To je bilo takrat glavno in najpomembnejše najdišče iz zgodnjega obdobja te dinastije. Obzidje iz zbite ilovice je merilo skoraj 7 km, kar pomeni, da je bilo to za tiste čase zelo veliko mesto, ki ni bilo bistveno manjše od kasnejše prestolnice pri Anyangu. Na obrobju mesta so našli še grobišča in ostanke delavnic.

Med delavnicami je bila največja lončarska, ki je merila 1.400 kvadratnih metrov in imela 14 peči. Proizvodnja je bila dokaj specializirana, saj so izdelovali le tri vrste keramičnih posod in sicer posode za kuhanje, žare za spravljanje hrane in skodelice oziroma kelihe za pitje pijač, med katerimi je tudi obredna posoda *zun* 尊 z zeleno glazuro na notranji strani širokega gornjega roba, ki jo na Kitajskem štejejo za najstarejši najden primerek protoporcelana. Poleg je bila še delavnica izdelkov iz kosti, predvsem konic za puščice, igel za lase in šivank ter dve livarni za bron, kjer so našli ostanke kalupov za vlivanje posod, orodja in rezil za orožja. Med številnimi grobovi je le nekaj večjih, v katerih so našli tudi bronaste posode, vendar grobov voditeljev, ki bi glede na velikost mesta morali skrivati bistveno večje zaklade, do sedaj še niso odkrili.

Pravo podobo kulture Erligang so dala šele kasnejša odkritja, ki so pokazala novo stopnjo razvoja na področju bronastih izdelkov in bistveno večjo razprostranjenost te kulture kot so sprva predvidevali. Čeprav kitajski zgodovinarji obravnavajo najdišče Erligang kot zgodnjo prestolnico dinastije

Shang 商, zaradi razširjenosti te kulture daleč v druge kitajske pokrajine, težko verjamemo, da bi lahko država Shang daljši čas obvladovala vsa ta ozemlja. Ker nimamo verodostojnih podatkov o političnih razmerah v tedanjem času, ne moremo vedeti, kako se je spreminjal politični zemljevid in ali je šlo za eno ali za več držav na tedaj civiliziranem kitajskem ozemlju. Zato je najbolje, da se opremo na sporočila materialne kulture in govorimo o bronasti kulturi obdobja Erligang.

Slika 12. Štirikoten bromast kotel fangding za kuhanje hrane, obdobje Erligang 17.-14. stoletje p.n.š.

V obdobju Erligang je doživela bronasta proizvodnja izreden razmah. Očitno so dobili verski in politični obredi, povezani z uporabo impresivnih bakrenih posod še večji družben pomen in razvila se je civilizacija, ki je bila sposobna organizirati bistveno večji obseg te proizvodnje. Prej je bilo izdelovanje obrednih posod iz bakra omejeno le na ozko območje kulture Erlitou, kjer so prvi začeli vlivati majhne posode za pijače in sicer predvsem trinožne kelihe tipa *jue* 爵. V obdobju Erligang so posode postale mnogo večje in bolj masivne, pri čemer se je zelo povečala tudi njihova raznolikost. Oblike posod so bile prilagojene posebnim namenom obredne uporabe in so izhajale iz tipiziranih oblik keramičnih posod, ki so jih še dodatno okraševali. Okraševanje je bilo izvorno in prilagojeno tehniki vlivanja bron. Kot primer masivnosti lahko navedemo, da samo ena od velikih posod obdobja Erligang vsebuje nekajkrat več kovine kot vsi do sedaj najdeni bronasti predmeti iz obdobja Erlitou skupaj.

Velikost posod, ki so jih vlivali, je zahtevala posebne tehnološke postopke, kajti enostavno enkratno vlivanje v kalup kot so ga poznali njihovi predhodniki, za tako zapletene in velike predmete ne bi bilo primerno. Ko so arheologi v tridesetih letih našli prve posode velikih dimenzij, kot na primer velik, nad 800 kilogramov težak štirinožnik *fangding* 方鼎, si niso znali predstavljati, kako so v tistem času uspeli vlti tako velike predmete. Zagonetko so pojasnili šele v sedemdesetih letih, ko so našli prve glinaste kalupe in ugotovili, kakšne postopke so uporabljali takratni livarji. Posode so namreč vlivali postopoma, tako da so najprej vlili en del in ga nato vložili v drug, večji kalup ter nanj vlili naslednji del. Postopek so nato ponavljali do končne oblike izdelka. Na nekaterih posodah še vedno lahko vidimo črte, kjer so se posamezni deli spajali skupaj. Ta tehnološka novost, jim je omogočila vlivanje poljubno velikih in zahtevnih predmetov.

Preseneča izredna ozemeljska razširjenost te bronastodobne kulture, ki se je nenadoma pojavila na velikem delu kitajskega ozemlja, tudi v pokrajinah, kjer pred tem niso izdelovali bronastih izdelkov. Arheološka najdišča so namreč pogosto slojevita in odkrivajo zaporedje kulturnih obdobj. Dejstvo, da se na primer na ozemlju sedanjih provinc Hubei in Jiangxi, kjer ni bilo prej nobene bronaste tradicije, v tem obdobju nenadoma pojavi veliko število kvalitetnih bronastih izdelkov tipa Erligang in se razvije močna lokalna proizvodnja, samo za sebe govori, da je moralo priti do prenosa kulture in sicer najverjetneje z vojaško zasedbo ali priključitvijo tega ozemlja neki večji državni tvorbi. Zanimivo je, da je najbogatejše znano najdišče te kulture v provinci Hubei, pri naselju *Panlongcheng* 盘龙城, kjer so našli manjše mesto iz obdobja Erligang. Način gradnje in položaj grobov je bil enak kot pri mestu

Zhengzhou, v enem od grobov pa so našli kar 23 bronastih posod in še 40 kosov bronastega orodja in orožja. Ostanke livarske opreme kažejo, da so bili ti predmeti izdelani na kraju samem, čeprav se stilsko prav nič ne razlikujejo od tistih iz središča pri mestu Zhengzhou.

Za zgodnje obdobje Erligang je torej značilna zelo velika podobnost bronastih izdelkov po skoraj vsej severni in na delu južne Kitajske. To govori, da je verjetno nastala močna država, ki je uspela razširiti svojo kulturo na vsa osvojena ozemlja. Če sklepamo po količini bronastih predmetov in obsegu ozemlja, je morala biti to že kar mogočna civilizacija, o kateri pa na žalost nimamo veliko drugih podatkov. Kmalu po kratkem obdobju kulturne enotnosti se začne podoba bronastih najdb spreminjati. Med različnimi pokrajinami vedno bolj zaznavamo regionalne razlike v izboru, slogu in načinu obdelave bronastih predmetov. To pomeni, da oblast verjetno ni bila več enotna in da je na ozemlju Kitajske poleg naslednikov kulture Erligang oziroma države Shang, cvetelo še več drugih središč visoko razvite bronaste proizvodnje, za katera pa ne vemo, kako so bila politično urejena.

Za prehodno obdobje od kulture Erligang do poznega obdobja Shang, kot ga poznamo po odkritjih pri Anyangu, je značilen razvoj regionalnih bronastih kultur, ki so začele razvijati svoje lokalne posebnosti. Med njimi je najbolj zanimiva kultura na ozemlju sedanje province Jiangxi, ki so jo leta 1973 odkrili pri mestu *Wucheng* 吴城. Ob odkritju ostankov mesta so našli na sledi bronaste proizvodnje in izredno bogato domačo lončarsko tradicijo, kjer so izdelovali tudi precizno izdelano glazirano keramiko. Pravi blesk te kulture se je pokazal šele, ko so leta 1989, 20 kilometrov stran, odkrili grobnico, ki je razkrila drugo najbogatejšo zbirko dragocenosti kitajske bronaste dobe pred dinastijo Zhou. V njej so poleg več sto kosov keramike in izdelkov iz žada našli 50 bronastih posod, 4 zvonce in nad 400 kosov bronastega orodja in orožja. Nekaj starejših bronastih posod po slogu še povsem pripada kulturi Erligang, medtem ko ima velika večina kasnejših opazne stilske posebnosti, povezane z lokalno kulturno tradicijo. Veliki bronasti zvonci so prav tako posebnost južne Kitajske in sicer so največje primerke odkrili ob srednjem toku Dolge reke. Med bronastimi posodami je tudi nekaj primerkov, ki po slogu sodijo v severno Kitajsko, kar kaže, da so med posameznimi kulturnimi centri obstajali stiki in izmenjava prestižnih izdelkov.

Razvoj kulture Wucheng kaže, kako je prenos bronaste kulture Erligang v dokaj razvito kulturno okolje južne Kitajske sprožil razcvet lokalne civilizacije, ki je bila po vsej verjetnosti povezana z nastankom lastne države. Le močna politična tvorba bi bila namreč sposobna organizirati tako zahtevno

obdelavo brona in imeti voditelje, ki bi se ponašali s takim bogastvom. Podobne razmere so v tistem času ustvarile še več središč lokalnega razvoja, ki je iz enotnosti zgodnjega obdobja Erligang, vodil v pluralnost poznejše bronaste dobe. Do zdaj so odkrili regionalne posebnosti bronastih izdelkov še na območju province *Anhui* 安徽, na zahodu ob zgornjem toku reke *Han* 汉 v provinci *Shaanxi*, na severu v provinci *Hebei* in tudi v bližini Pekinga, kjer so pri naselju *Pinggu* 平谷 leta 1977 odkopali večji grob, v katerem so ob znanih bronastih posodah našli še številne bronaste predmete in okrasje, ki je pripadalo kulturi ljudstev, ki so živela dlje na severu. Povsod so našli tudi predmete, ki pričajo o kulturnih stikih med posameznimi regijami, kar pomeni, da se posamezne regije niso razvijale izolirano, ampak da so obstajale medsebojne izmenjave v pluralnem civilizacijskem okolju.

4.1.2 Obdobje Anyang

Ena od posebnosti zgodnjih civiliziranih skupnosti na ozemlju Kitajske je bila, da so posvečali izredno pozornost razvijanju postopkov obdelave brona. K hitremu napredku na tem področju je prispevala tudi široka razprostranjenost obdelave brona z več regionalnimi centri, med katerimi je prihajalo do izmenjav in oplajanja tehnik oziroma kulturnih vplivov. To je Kitajsko v tej panogi že približno v 13. stol. p.n.š. pripeljalo na vodilno mesto v svetovnem merilu. V naslednjih stoletjih so tako izdelovali tehnološko najbolj zahtevne in oblikovno dovršene bronaste izdelke, ki jih je odlikovala skladnost obvladovanja tehnoloških postopkov in umetniškega oblikovanja. Med temi so najbolj znane obredne posode iz najdišč pri Anyangu, kjer je bila zadnja prestolnica države Shang.

Še pred odkritjem ostankov civilizacije Shang pri Anyangu so Kitajci zaradi svojega spoštljivega odnosa do zgodovine in s tem povezanega nagnjenja k zbirateljstvu starin, zbrali obsežne zbirke antikvarnih predmetov. Ta zbirateljska strast se je začela že v prejšnjem tisočletju in zbiralci, med katerimi je bilo celo nekaj cesarjev, so tu in tam posedovali tudi kakšno bronasto posodo iz obdobja Shang. Te posode so bile še posebej cenjene zaradi barv patine, ki je prekrivala kovino, vendar je bil njihov izvor odet v plašč misterioznosti, ki je zastiral zgodnjo kitajsko zgodovino.

Šele ko so izkopavanja pri Anyangu odkrila ostanke starodavnega mesta, grobnic in obrtnih delavnic, se je pokazalo, kakšen obseg in kvaliteto bronastih izdelkov je dosegala proizvodnja v tem mestu v zadnjih dveh stoletjih obdobja Shang. Čeprav so bile vse razen ene večje grobnice v preteklosti že delno izropane, so odkrili presenetljivo veliko izjemno kvalitetnih bronastih obrednih posod, ki so služile različnim obrednim

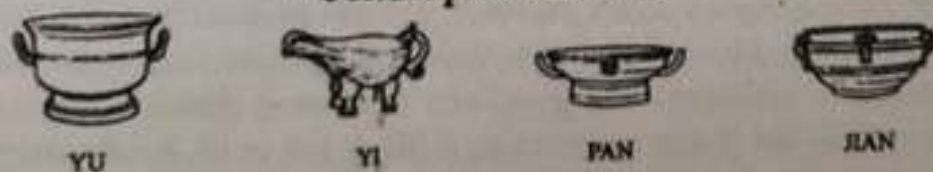
namenom in so glede na to imele več tipičnih oblik. Proizvodnja je bila za tiste čase izredno obsežna in osredotočena v velikih delavnicah z zahtevno organizacijo in visoko stopnjo delitve dela, kar je omogočalo izjemne tehnološke dosežke. Pri Anyangu so tako odkrili ostanke livarne, ki je ob koncu dinastije Shang merila 10.000 kvadratnih metrov.

Proizvodnja brona in izdelovanje najrazličnejših tipiziranih posod je zaradi tesne povezave z verskimi obredi postala ena najpomembnejših obrtnih dejavnosti. Uporaba brona v sakralne namene je dala tudi močan zagon tehnološkemu razvoju, saj so ugotovili, da lahko s posebnimi tehnološkimi postopki dosežejo različen izgled kovine. Poznali so zapletene postopke vlivanja kvalitetnih zlitin, tako da so bakru v različnih razmerjih dodajali majhne količine cinka in svinca, s čimer so dosegli posebne odtenke barvnih patin, ki so prekrile bronaste predmete.

Obredne posode za alkoholne pijače

Obredne posode za vodo

Obredne posode za hrano

Slika 13. Osnovni tipi bronastih obrednih posod

Najvažnejši tipi bronastih obrednih posod so bili:

- ding 鼎 - tri ali štiri nožna posoda z dvema ročajema, v kateri so kuhali in nato postavili na oltar hrano. Velja za najbolj markantno kitajsko obredno posodo, ki so jo v kasnejših obdobjih uporabljali predvsem za sežiganje kadila,
- dou 豆 - širok kelih na visoki nogi za darovanje hrane, podobno kot naša posoda za serviranje sadja,
- li 鬲 - trinožna posoda z votlimi nogami za hrano,
- yu 盂 - široka skledasta posoda z dvema ročajema za tekočine,
- pan 盘 - široka plitva posoda za tekočine,
- zun 尊 - okrogla posoda s široko odprtim vratom za darovanje alkoholnih pijač; različica v obliki živali,
- jia 罍 - okrogla posoda za alkoholne pijače na treh sabljastih nogah,
- jue 角 - posoda z lijakom za alkoholne pijače na treh sabljastih nogah.
- gu 觚 - visok kelih s širokim vratom za alkoholne pijače,
- lei 罍 - žari podobna posoda z dvema ročajema za alkoholne pijače.

Novost v Anyangu so bili tudi bojni vozovi, ki so jih našli v grobnicah. Bojni vozovi s konjsko vprego in popolno bronasto bojno opremo so se nenadoma pojavili v državi Shang v začetku 12. stoletja p.n.š. v povsem dovršeni obliki, ne da bi kjerkoli na Kitajskem naleteli na zgodnejšo uporabo vozov ali konjev. Bojni vozovi, ki so jih našli v grobnicah, so zelo podobni tistim, ki so jih imeli v zahodni Aziji, le da so kitajski nekoliko večji. Uporaba bojnih vozov se je takrat postopoma razširila preko osrednje Azije in je morala priti na dvor Shang preko njihovih severnih sosedov. Ti vozovi so v Anyangu predstavljali veliko novost, za katero lahko sklepamo, da je bila tujega izvora.

Kasnejša odkritja so pokazala, da je tudi v zadnjem obdobju države Shang ob njej obstajalo še več drugih civilizacijskih središč, ki v nekaterih primerih po kvaliteti in tehnologiji bronastih izdelkov niso nič zaostajala za dosežki na območju Anyanga. Najbolj kvalitetne bronaste predmete so izdelovali ob srednjem toku Dolge reke, na območju južnega dela sedanje province Hubei in severnega dela province Hunan. Za to območje so še posebej značilni veliki zvonci *nao* 铎, ki so jih obrnjene navzgor nataknili na stojala in udarjali po njihovi zunanji strani. Nekaj manjših primerkov so našli tudi v Anyangu, vendar so bili na jugu mnogo bolj številčni in večjih dimenzij, saj nekateri tehtajo tudi do 200 kg. Med obrednimi posodami sta največkrat zastopani vrsti *zun* in *lei*, njihovi primerki pa so običajno precej večji kot v Anyangu. Značilnost teh posod je, da imajo pogosto dokaj realistično obliko živali kot na primer slonov, nosorogov, bivolov, ipd., ki jih pokrivajo ornamentni okraski.

Posebno zanimiva so novejša odkritja bronastih posod, mask in kipov človeških glav, izkopanih leta 1986 na najdišču *Sanxingdui* 三星堆, v bližini mesta *Chengdu* 成都, v provinci Sichuan, ki prav tako sodijo v obdobje okoli leta 1200 p.n.š. in se odlikujejo z bogastvom neobičajnih oblik in motivov. Presenečajo predvsem številne upodobitve ljudi, ki jih drugje na Kitajskem ne najdemo. Med najdenimi predmeti je tudi stiliziran človeški kip v naravni velikosti in tri bronasta drevesa. Nekatere oblike kažejo na stike, ki naj bi jih imela ta regija z območji ob srednjem toku Dolge reke, medtem ko skoraj ne najdemo nobenih povezav s civilizacijskim središčem v Anyangu. Tudi žrtveni obredi, ki so jim služili ti predmeti so morali biti povsem različni od tistih, ki jih poznamo iz Anyanga. To potrjuje tezo o široki razprostranjenosti in raznolikosti bronaste kulture tedanje Kitajske. Izvori te kulture na ozemlju sedanje province Sichuan še niso dovolj raziskani in tudi njen nadaljnji razvoj še ni povsem razjasnjen, čeprav številni avtorji predpostavljajo, da so to bili zametki države Shu, ki je kasneje nastala na tem ozemlju.

Slika 14. *Bronasta podoba človeške glave.*
Sanxingdui, provinca Sichuan

V severnem pasu, ki se je razprostiral od srednje Azije preko province Gansu in notranje Mongolije do Mandžurije, in segal tudi v severne dele provinc Hebei, Shanxi in Shaanxi, so živela številna ljudstva, ki so imela lastno bronasto kulturo. Ta kultura je bila v celotnem pasu dokaj podobna ne glede na to, kateremu ljudstvu je pripadala, vendar se je precej razlikovala od kultur, ki so se razvijale na ozemlju osrednje Kitajske. Za kulturo severnih ljudstev so značilna razna orožja kot na primer različna bronasta bodala in noži, niso pa izdelovali obrednih posod. Na teh ozemljih je pogosto prihajalo do mešanja kulturnih vplivov in tako lahko včasih na majhni razdalji naletimo na grob, v katerem prevladujejo kitajski izdelki in na drugega, v katerem prevladujejo predmeti severnih ljudstev.

Zanimivo območje mešanja kulturnih vplivov je bilo tudi porečje reke Wei na jugu sedanje province Shaanxi, ki naj bi ga v obdobju Anyang naseljevalo

ljudstvo Zhou. Čeprav je težko določiti, kateri predmeti naj bi pripadali tej skupnosti, kar sicer zelo zaposluje kitajske arheologe, lahko ugotovimo, da je bilo to območje kulturno zelo pestro. Že kulturo Erligang so zanesli globoko v dolino reke Wei, ob tem pa so obstajali stalni stiki s severnim pasom, tako da bi težko potegnili ločnico med to kulturo in porečjem reke Wei. Na istih lokacijah pogosto ob predmetih iz severnega pasu najdemo tudi izdelke, ki izvirajo z juga vse do srednjega toka Dolge reke, stiki pa so obstajali tudi s civilizacijskimi centri v Anyangu in Sichuanu. Kljub temu kotlina ob reki Wei, v tistem času ni sodila med kulturno najbolj razvita območja, saj so bili bronasti izdelki, ki so tja prihajali z juga mnogo bolj precizno in kvalitetno izdelani od lokalnih izdelkov.

4.2 Dinastija Shang 商 (1554 do 1045 p.n.š)

Razlika med državo Shang in drugimi civilizacijskimi središči tedanje dobe je, da so se o dinastiji Shang ohranile legende in da je to tudi prva civilizacija na ozemlju Kitajske, o kateri imamo avtentične pisne dokumente. Na osnovi zapisov legend o vladanju kraljev Shang obstajajo različne ocene o točnem trajanju dinastije. Večina teh ocen postavlja začetek dinastije v sredino 16. stoletja p.n.š. in njen konec v sredino 11. stoletja p.n.š. Po najnovejših ocenah, ki upoštevajo zapise na kosteh o vladanju kraljev in omenjajo tudi nekatere astronomske pojave, naj bi dinastija Shang 商 trajala od leta 1554 do 1045 p.n.š., kar dokaj natančno potrjuje večino preteklih ocen.

4.2.1 Pisni viri o dinastiji Shang

Legende kot so jih zapisali o dinastiji Shang v naslednjem obdobju Zhou je dokaj natančno zbral in povzel slavniti kitajski zgodovinar iz časa dinastije Han, *Sima Qian* 司马迁. V tej obliki so se ohranile do sedaj in kitajski zgodovinarji so jim v duhu spoštovanja lastne tradicije po navadi brez zadržkov zaupali in nanje opirali svoje zgodovinske razlage.

Ne prav bogato izročilo o dinastiji Shang se začne z legendo o nastanku kraljevskega rodu. Pripoveduje, da se je na zemljo spustila lastovka z nebeškim naročilom in ženska, ki je pojedla njeno jajce, je rodila sina z imenom *Xie* 契. Ta je osnoval kraljevski rod Shang, v katerem se je najprej zvrstilo 14 vladarjev, ki so priznavali pokorščino takrat vladajoči dinastiji Xia. Moč rodu Shang je ves čas naraščala in nekako v 16. stol. p.n.š. je prišlo do odločilne spremembe, ko je kralj *Tang* 汤 uničil kraljestvo Xia in ustanovil novo dinastijo. Za njim se je zvrstilo še 29 kraljev, ki so vladali Kitajski dobrih pet stoletij. Legende vsebujejo zapise o vladanju in moralne ocene o vsakem od teh kraljev, vendar ne sporočajo veliko drugih informacij.

Eden redkih podatkov, ki ga najdemo v teh zapisih je, da so po zmagi nad državo Xia, kralji Shang kar petkrat prestavili svojo prestolnico. Zadnja prestolnica je bila mesto *Yinxu* 殷墟, ki ga poznamo po izkopaninah pri Anyangu in kjer je vladalo poslednjih devet kraljev te dinastije. Zadnji vladar je opisan v skrajno slabi luči, zato jih je doletela enaka usoda kot pred njimi dinastijo Xia, le da je tokrat prišel udarec od zahoda, kjer se je takrat močno okrepila država Zhou.

Problem teh legend se je začel kazati šele v zadnjem času, ko se soočamo z vedno novimi arheološkimi odkritji in tudi z vedno večjim številom razbranih zapisov na kosteh in želvjih oklepih. Čeprav je res, da so zapisi na kosteh potrdili rodovnik kraljevske družine, pa postaja vedno bolj očitno, da so legende s tistim, česar niso navedle ali celo namerno zmolčale, tudi močno izkrivile prikazovanje prave podobe obdobja Shang. Vse kaže, da so pisarji iz dinastije Zhou prikrojili zgodovinske zapise, da bi služili lastnim političnim potrebam in opravičili prenos oblasti. Tako so opisali dinastijo Shang kot edino državo na vsem kitajskem ozemlju, ki je imela izključno poslanstvo, da vlada na zemlji. Da bi ustvarili vesoljno pravilo, so naredili enako vlogo tudi dinastiji Xia in nato izdelali princip moralnega propadanja kraljevske rodbine, ki je opravičeval prenos oblasti na naslednjo dinastijo. S tem so prikazali sebe kot upravičene dediče dinastije Shang z nebeškim poslanstvom za vladanje nad celotnim civiliziranim svetom.

Šele z odkritjem stare pisave na kosteh in želvjih oklepih smo začeli dobivati prve verodostojne podatke o družbenih razmerah, delovanju države in verovanjih v obdobju Shang. S tem so se odprle nove možnosti proučevanja družbe in duhovnega življenja, to je vseh tistih vidikov življenja, ki jih samo z odkrivanjem materialne kulture obdobja Shang ne bi mogli spoznati. S pomočjo zapisov na kosteh, ki so nam zdaj na voljo, je razen novih informacij, ki jih dobivamo, možno učinkovito dopolnjevati izsledke arheoloških raziskav. Prav tako poteka ponovno preverjanje zapisanih legend o dinastiji Shang, ki jih primerjajo s temi prvimi pisnimi viri.

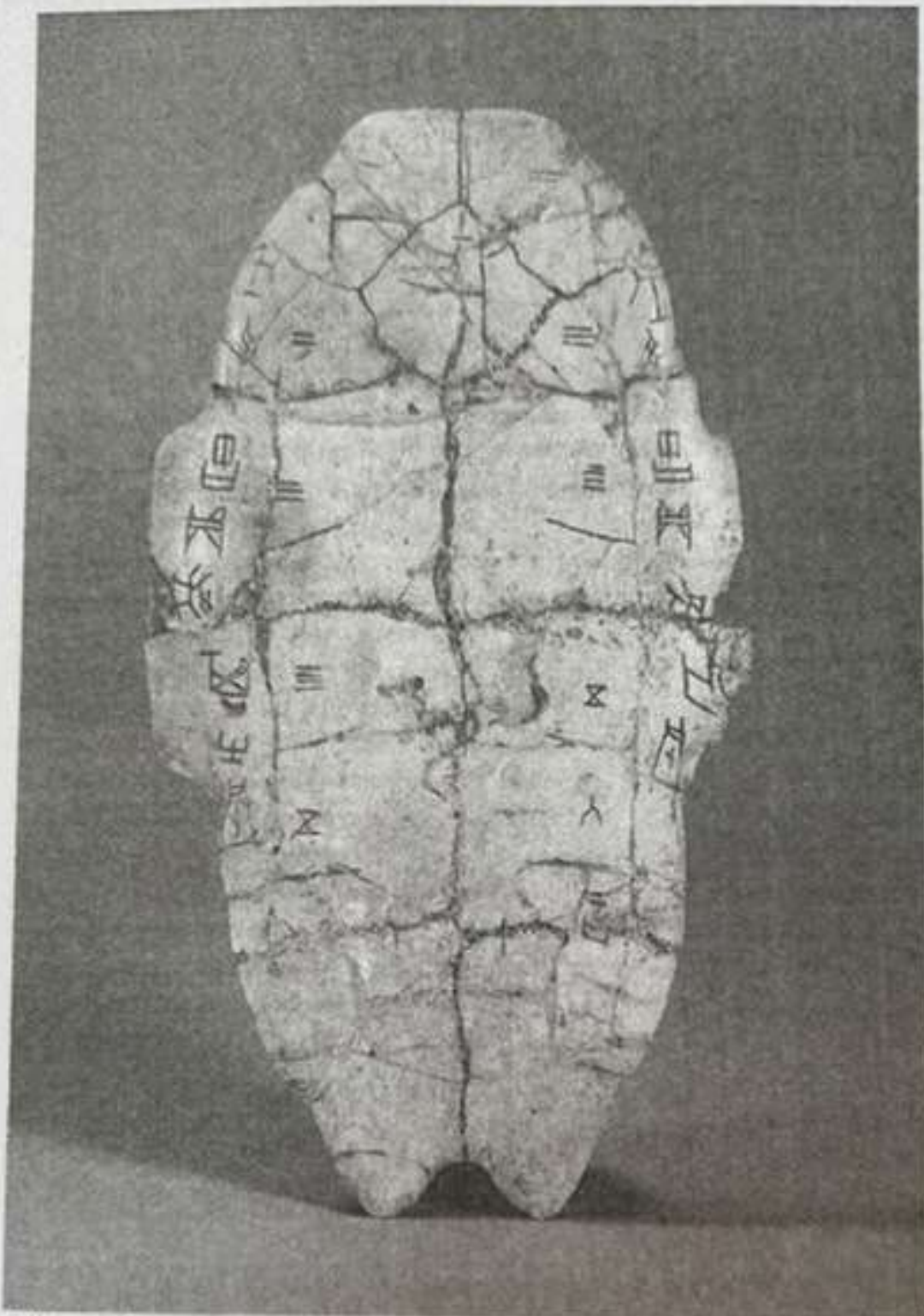
Kljub velikemu pomenu zapisov na kosteh, se moramo zavedati tudi pomanjkljivosti teh virov. Prva je, da ti zapisi ne dajejo podatkov za celotno obdobje Shang, ampak zajemajo le zadnji dve stoletji in to zadeve, ki so vezane na življenje v glavnem mestu. Drugo je, da so se ohranili le zapisi na obstojnih materialih kot so kosti in nekaj napisov na bronastih posodah, čeprav so, kot lahko sklepamo iz ostankov pisalnih priborov, pisali tudi na les ali druge neobstoje materiale. Ker je bilo pisanje na kosti tesno povezano z

vedeževanjem, lahko predpostavljamo, da so druge zapise pisali na drugačne materiale, ki se niso ohranili. Tretjič, pisanje na kosti je bilo prirejeno za potrebe vedeževanja, kar je dodatno skrčilo izbor obravnavanih tem in vsiljevalo obliko kratkih vprašanj in odgovorov. Ne glede na vse pomanjkljivosti, ki jih imajo fragmentirani zapisi na kosteh in želvjih oklepih, je uporaba pisave pomenila nov velik civilizacijski dosežek države Shang.

4.2.2 Prva kitajska pisava

Leta 1899 je učenjak *Wang Yirong* 王懿榮 odkril, da so znamenja na "zmajevih kosteh" pravzaprav zgodnja kitajska pisava. Štiri leta kasneje je zgodovinar *Liu E* 刘愕 izdal prvo razpravo o teh zapisih in že takrat je ta pisava dobila svoje sedanje ime kot pisava na kosteh in želvjih oklepih *jiaguwen* 甲骨文. Material, na katerega so pisali, je bil v tesni zvezi s prakso vedeževanja, zato je bila tudi pisava pomembno sredstvo v sistemu verskih obredov, s pomočjo katerih si je vladajoči sloj zagotavljal svoj vodilni položaj. Prav zaradi te posebne družbene vloge se je pisava tudi sorazmerno hitro razvila v dokaj zapleten sistem zgodnjih kitajskih pismenk.

Zaradi pomembnosti in razširjenosti vedeževanja predstavljajo veliko večino vseh ohranjenih zapisov vprašanja, ki se nanašajo na prihodnost. Sprašujejo, kakšne naj bodo kraljeve odločitve, kaj je potrebno storiti in kaj ne, kakšne so denimo možnosti vojnih pohodov in podobno. Ker je največ vprašanj zadevalo njihove kralje in kraljevsko rodbino, so v teh napisih kmalu prepoznali imena vseh vladarjev dinastije Shang. Eden prvih uspehov pri razvozlavanju te pisave je bil, ko so odkrili imena kraljev in potrdili, da se ujemajo s tistimi v starih zgodovinskih kronikah, ki so jih zapisali po izročilu več stoletij kasneje. Zapisi na kosteh govorijo še o pomembnih dogodkih v toku dinastije kot so bili na primer selitve prestolnice, ki so jo petkrat prestavili, preden so zgradili mesto Yinxu. V njih najdemo tudi podatke o obredih in žrtvovanjih, o službah, ki so jih opravljali kraljevi uradniki in celo navedbe, da so že takrat izdelovali svilo.

Slika 15. Želvji oklep z napisanim vprašanjem za vedeževanje,
izkopano v naselju Xiaotun pri mestu Anyang

Vedeževanje je potekalo tako, da so v želvje oklepe ali goveje lopatice zvrtili majhne luknje in v njih vlivali razbeljeno kovino, ali pa so jih razžarili nad

ognjem in nato iz nastalih razpok poskušali razbrati možne odgovore. Potem ko so raztolmačili odgovore in je kralj izrekel prerokbo, so celoten tekst zapisali na drugo kost. K temu, da so se ohranile tako številne popisane kosti, je veliko pripomogel običaj, da so jih po opravljenem vedeževanju zakopali v zemljo na območju svetišča, kjer so opravljali vedeževanja.

Med pismenkami na kosteh najdemo že izraze kot *de* 德, *li* 礼, *xiao* 孝, ki so se kasneje izoblikovali v tipično kitajske vrednote in filozofske kategorije. V obdobju Shang so se ti izrazi seveda nanašali na razmere kot so obstajale v tedanji družbi. Tako je na primer zgodnja pismenka, s katero so zapisovali besedo *li* 礼, pomenila tedanje daritvene obrede.

Do sedaj so skupaj odkrili že okoli 200.000 popisanih kosti in želvjih oklepov in na njih našli že nad 4.000 različnih pismenk. Od teh so jih že več kot polovico uspeli razvozlati, predvsem tiste, ki se pogosteje pojavljajo. Tako postajajo ti zapisi pomemben vir informacij o dogajanjih in razmerah v obdobju Shang. Kljub temu, da je oblika pismenk še močno podobna slikovnim zapisom, iz katerih se je ta pisava razvila, so raziskave pokazale, da imamo opravka že z dokaj razvito kitajsko pisavo, ki vsebuje vse glavne strukturne prvine, ki so značilne tudi za kasnejšo standardno kitajsko pisavo. Pisava *jiaguwen* namreč poleg enostavnih pismenk, ki imajo neposredno slikovno poreklo, obsega tudi sestavljene pismenke in sicer take, ki so sestavljene po principu pomenske zveze, kot tudi take, ki so sestavljene po principu pomensko glasovne zveze. To pomeni, da so že takrat poznali vse glavne principe za tvorbo pismenk in da je ta pisava že opravila korak v domeno abstraktnega zapisovanja besed, kar je nujno za nastanek razvite pisave.

Dejstvo, da je kitajska pisava že tako zgodaj dosegla svojo relativno razvito stopnjo, je bilo izrednega pomena za nadaljnji kulturni razvoj vzhodne Azije. Prav pisava je namreč kasneje močno vplivala na oblikovanje skupnega knjižnega jezika in tako igrala pomembno vlogo v usmerjanju nadaljnega kulturnega razvoja. Po padcu dinastije Shang so njihovo pisavo prevzeli novi zavojevalci in njeno uporabo, zlasti v obliki pisanja na bronaste posode, razširili po obsežnih ozemljih, ki jih je zavzemala država Zhou. S tem je ta pisava dobila širši kulturni pomen na etnično pestrem ozemlju in začela posredno vplivati na oblikovanje nekaterih kulturnih posebnosti tega dela sveta.

4.3 Država v obdobju Anyang

4.3.1 Arheološka odkritja

Nesreča, ki je morala ob koncu dinastije Shang prizadeti glavno mesto *Yinxu* 殷墟, je botrovala ohranitvi velikega bogastva te kulture. Rumena reka je v poplavi uničila mesto in ga zasula z naplavinami, tako da je varno shranjeno pričakalo sodobne arheologe. Odkritje ostankov mesta *Yinxu* v bližini sedanjega mesta *Anyang* 安阳 v provinci Henan, od koder so kmetje lekarnarjem prinašali popisane kosti, na katere so pogosto naleteli ob prekopavanju zemlje, je postreglo z bogato zbirko pričevanj o materialni kulturi v obdobju dinastije Shang. To je bilo za tedanji svet prvovrstno presenečenje, saj so šli iskat popisane kosti, odkrili pa so ostanke starodavne civilizacije.

Izkopavanja so se vršila v letih 1928 do 1937 in odkrila nekatere ključne predele mesta *Yinxu*, ki je bilo prestolnica v poznem obdobju dinastije od konca 13. do srede 11. stoletja p.n.š. Samo na lokaciji pri vasi *Xiaotun* 小屯, kjer je bilo glavno svetišče in kraljeve palače, so našli tlorise 50 večjih zgradb in nad 100.000 popisanih kosti, od katerih je bilo samo v enem podzemnem skladišču kar 17.000 kosov popisanih želvjih oklepov. V bližini so odkrili enajst velikih kraljevskih grobnic, ki so vse presenetile zaradi izjemne velikosti. Ob njih so našli še nad tisoč jam, kamor so zakopavali žrtvovane ljudi in živali. Na drugi lokaciji, v bližini glavnega svetišča so odkrili še ostanke velikih delavnic in naselja, kjer so živeli delavci, medtem ko so bili drugi deli mesta in grobišča raztreseni na območju, ki je zajemalo več kot 20 km².

Izkopavanja je leta 1937 prekinila japonska okupacija, nadaljevala pa so se spet po ustanovitvi LR Kitajske, kjer zaradi obsežnosti tlorisa tega starodavnega mesta, od tedaj naprej ves čas potekajo. Med glavna odkritja v novejšem času štejeta še dve veliki grobnici, od katerih je še posebej pomembna grobnica kraljice *Fu Hao* 妇好, ker je edina od trinajstih raziskanih, ki je v preteklosti nikoli niso izropali in je tako neokrnjena počakala arheologe.

Čeprav so druge grobnice v raznih obdobjih obiskovali plenilci, ki so največkrat kopali navpično proti središču in ropali dragocenosti, so sistematična izkopavanja v njih še vedno našla bogate zbirke žrtvenih in uporabnih predmetov. V njih so po kakovosti obdelave in po umetniški vrednosti izstopale številne stilizirane obredne bakrene posode. Poleg tega so našli cele komplete bronastega orožja, saj je bilo poleg kraljevskih grobov

zakopanih več bojnih vozov v popolni bojni opremi s konji in bojavniki vred. Ker so pokojne vladarje pospremili na drugi svet z vsem najboljšim, kar je uporabljal, imel rad in kar bi mu utegnilo koristiti v posmrtnem življenju, v grobovih ne manjka hišnih predmetov, orodij in okrasja, predvsem pa preseneča veliko število okostij žrtev, ki so morale spremljati pokojnega mogočnega na zadnji poti.

Fu Hao 妇好 je bila žena prvega kralja, ki je po zapisih na kosteh vladal in opravljal vedeževanja na kraju, kjer so pri vasi Xiaotun odkrili ostanke templjev in palač. To je bil *Wu Ding* 武丁, verjetno eden najmočnejših vladarjev dinastije Shang, ki je živel okoli leta 1200 p.n.š. Grobnico kraljice *Fu Hao* so odkopali leta 1976 in čeprav je približno štirikrat manjša od grobnice njenega moža, je zbirka predmetov, ki so jih našli, vseeno neverjetno bogata in je najbogatejše znano, več kot 3.000 let staro najdišče bronaste dobe na ozemlju Kitajske.

V grobnici kraljice *Fu Hao* so našli kar za 1,6 tone bronastih predmetov, med katerimi je bilo 195 obrednih posod in 271 drugih predmetov. Zraven je bilo še 755 izdelkov iz žada, 110 predmetov iz marmorja, turkiza in drugih poldragih kamnov, 564 kosov rezbarij na kosteh, 15 predmetov z intarzijami iz školjk, 3 slonokoščene skodelice in 11 kosov keramike. Krste so bile iz lakiranega lesa in sicer zložene druga v drugi, vendar od njih ni ostalo skoraj nič, ker je spodnji del jame zalila podtalnica. Podobno so propadli tudi drugi predmeti iz manj obstojnih materialov, čeprav so se na nekaterih posodah ohranili odtisi tkanin, v katere so bile zavite. Na različnih mestih v grobnici je bilo še 16 okostij žrtvovanih ljudi.

Ob kraljevskih grobnicah so našli celo množico grobov, kamor so pokopavali obredno pobite ljudi in živali. Arheološke raziskave kažejo, da so nekatere pokopavali kot spremstvo vladarjev, drugi pa so bili pobiti v obredih množičnega žrtvovanja ljudi, ko so ob posamezni priložnosti žrtvovali kar po 50 ali več ljudi. Pokopavanje je bilo različno, saj so nekateri kot na primer spremljevalci in stražarji imeli višji položaj in morda odšli v grob prostovoljno, kar se vidi po njihovi dostojanstveni drži in popolni opremi, druge pa so nasilno pobili in jih zmetali v jame brez spremnih predmetov, pogosto skupaj z žrtvovanimi živalmi. Med žrtvovanimi najdemo ljudi obeh spolov in različnih starosti, vendar so največkrat žrtvovali mladeniče, ki so jih postavili v vrste po pet in jim nato obredno odsekali glave. Okostja žrtvovanih ljudi običajno niso popolna, ker so glave po navadi zakopali drugje, včasih pa so žrtve tudi razkosali ali zakopali žive.

Množično so žrtvovali in pokopavali tudi živali. Stražarji grobnic imajo največkrat ob sebi pse, v bojne vozove so vedno vpreženi konji in tudi spremljevalci pokojnega imajo kdaj ob sebi kako žival. Še več žrtvovanih živali so našli v jamah ob grobnicah, kjer je bilo največ okostij domačih živali, predvsem psov, mačk, svinj in tudi znatno število konjev. Konje so na primer našli v dvajsetih jamah in v eni od teh je bilo kar 37 okostij. Od manj običajnih živali so našli nekaj okostij ptičev in opic ter celo dva slona, ki sta bila zakopana vsak v svoji jami in sicer vsak skupaj s svojim vodnikom.

4.3.2 Država in družba

Če sprejmemo predpostavko, da je bila kultura Erligang odraz materialnega razvoja zgodnjega obdobja države Shang, je ta približno v 15. stoletju p.n.š. že postala prevladujoča civilizacija, ki je tako kulturno kot tudi politično prevladala na vzhodnoazijskem prizorišču. Ustvarili so državo, ki je zagospodarila velikemu delu sedanje severne Kitajske vse do porečja Dolge reke. Ko je njena politična moč upadla, se je verjetno njeno ozemlje močno skrčilo, vendar je za seboj pustila bogato tradicijo obredov, povezanih z izdelovanjem in uporabo bronastih posod in drugih sakralnih predmetov, kar je spodbudilo razvoj regionalnih civilizacijskih središč. Jedro države Shang je verjetno ostalo na ozemlju osrednje kitajske nižine, v severnem delu sedanje province Henan in na zahodnem obrobju sedanje province Shandong, kjer je nato s prestolnico Yinxu ta civilizacija dosegla vrhunec svojega razvoja.

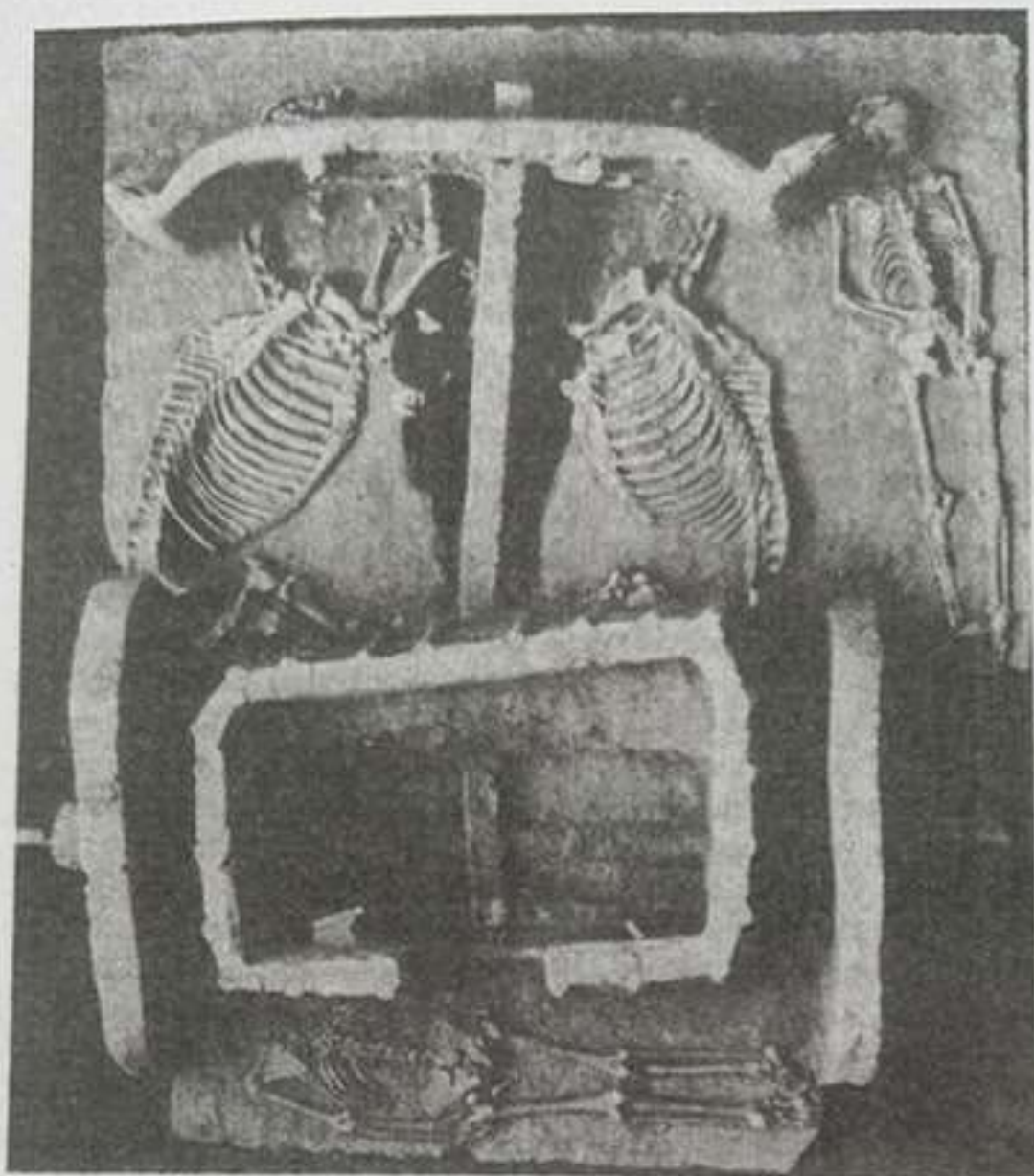
Država Shang je v svojem poznem obdobju, ki ga povezujemo s prestolnico Yinxu, že premogla vse prvine, ki opredeljujejo razvito civilizacijo. Imeli so trdno monarhično oblast z verskimi in posvetnimi institucijami ter organizirano vojsko, razvito in uporabno pisavo, visoko razvito tehniko obdelovanja kovin in mesta z visoko stopnjo delitve in organizacije dela. Mesta so bila, kot kažejo nekateri zgodnejši primerki, praviloma obdana z ilovnatim obzidjem, nad katerim so gospodarili še nekoliko višji stražarski stolpi, čeprav na območju izkopavanj pri Anyangu niso odkrili sledov mestnega obzidja. V teh mestih so prevladoval pravokotne pritlične hiše iz zbite zemlje kot jih lahko še vedno najdemo v revnejših predelih severne Kitajske. V posebnem delu mesta so na dvignjenih podstavkih stala velika poslopja, namenjena za dvor, svetišča in delovanje vladajočega sloja, ki so imela lesene konstrukcije in bila ob stranicah podprta z lesenimi stebri. Razen mesta Yinxu je moralo biti na kitajskem ozemlju raztresenih še več podobnih manjših mest, za katera pa ne vemo, ali so pripadala državi Shang, ali kakim drugim skupnostim. Na podeželju civilizacijski napredek ni bil tako opazen, saj so kmetje še vedno živeli v napol v zemljo vkopanih hišah, kot je ostala navada še iz poznega neolitika.

Kralj s svojim sorodstvom, torej kraljevski rod, je bil v tedanjih časih jedro celotne družbene organizacije. Glavne državne službe so bile namenjene članom kraljeve rodbine in sicer je bila pomembnost položaja praviloma povezana z bližino sorodstvene vezi. Že takrat se je izoblikovala funkcija kralja, ki je imel svojega desnega in levega ministra in uradnike za posamezna področja. Tako nam zapisi na kosteh odkrivajo, da je v državi Shang že obstajala precej razvejana delitev državnih služb in uradniških dolžnosti, ki so predstavljale zametek kasnejše birokracije.

Poleg glavnih dveh ministrov, ki sta bila zadolžena za izvajanje kraljevih sklepov, so bili pomembni še vedeževalci in zgodovinarji oziroma kronisti, ki so zapisovali pomembnejše dogodke ter vojaški poveljniki. Drugi uradniki so bili zadolženi za nadzor kmetijskih del in spet drugi za nadzor obrtnih del. Med temi je bila zelo pomembna naloga vodenje del pri vlivanju masivnih bronastih posod, kar je zahtevalo dobro organizacijo skupinskega dela. Nadalje so imeli še uradnike, ki so bili zadolženi za protokolarna opravila in oskrbo kraljeve družine. Skupaj je bilo nad 20 različnih uradnikov, vendar njihove naloge niso bile strogo ločene, saj so bili vsi hkrati tudi svečeniški, ki so sodelovali pri obrednih svečanostih, pri vodenju žrtvovanj in v postopkih povezanih z vedeževanjem.

Za vojskovanje so v poznem obdobju Shang že začeli uporabljati bojne vozove. V Anyangu so se pojavili v času, ko je vladal kralj Wu Ding, to je okoli leta 1.200 p.n.š. in so bili sprva tujega izvora. V državi Shang so očitno zelo hitro osvojili tehniko njihove uporabe in izdelave, čeprav so verjetno dobivali konje od severnih ljudstev. Uporaba bojnih vozov se je po padcu dinastije Shang hitro razširila po kitajskem ozemlju, tako da so bojni vozovi na področju vojskovanja nato skoraj celo tisočletje ostali glavna udarna sila v tem delu sveta.

Opremo bojnih vozov poznamo zaradi primerkov, ki so jih izkopali ob kraljevskih grobnicah v Anyangu. Vsak voz sta vlekla dva konja, pri čemer se je od voza ohranila le bronasta oprema. Ob vozu so pokopali enega ali dva človeka, včasih z orožjem, včasih brez. Bojevniki so bili oboroženi z bronastimi sulicami, bojnimi sekirami in čeladami, poleg sebe pa so imeli še lokostrelsko opremo. To je bil seveda elitni del vojske, kamor so sodili predvsem člani plemiških družin. Vojska je bila urejena po stotnijah, od katerih so bile tri stalno določene za obrambo prestolnice in dvora. Večje vojske, ki so običajno štejele 3.000 do 5.000 moških, so zbrali le občasno, kadar so to zahtevale potrebe. Zapisi na kosteh omenjajo, da so ob neki priložnosti zbrali celo vojsko, ki je štela 23.000 moških.

Slika 16. *Obredno pokopan bojni voz v eni od grobnic pri Anyangu*

Druga stran državne oblasti je bilo kaznovanje. Tedanjemu času primerno so bile kazni dokaj krute. Poznali so nad sto različnih načinov kaznovanja in med njimi zapisi na kosteh že omenjajo pet oblik kazni, ki so kasneje postale značilne in so se sčasoma utrdile kot sistem petih kazni in kot take postale del kitajske tradicije. Te kazni so bile razvrščene po naslednjih stopnjah: 1. žigosati obraz; 2. odrezati nos; 3. odrezati noge; 4. kastrirati; 5. odsekati glavo.

V državi Shang so po vsej verjetnosti uporabljali suženjsko delovno silo, kar pa nikakor ni doseglo takih razsežnosti kot v starih državah zahodne Azije in Sredozemlja. O obstoju suženjstva nekateri sklepajo iz zapisov na kosteh, kjer

naj bi nekatere pismenke ponazarjale sužnje. Poleg tega nekateri kitajski zgodovinarji razlagajo, da so skupinski grobovi dokaz širše uporabe suženjske delovne sile, saj naj bi v te grobove pokopavali le sužnje, ki naj bi bili predvsem vojni ujetniki. Zapisi na kosteh, ki govorijo o vojnih pohodih, na primer pogosto omenjajo zajetja ujetnikov namenjenih za delovno silo. Največji tovrsten vojaški podvig naj bi navrgel kar 30.000 ujetnikov.

Kljub vsem omenjenim trditvam o obstoju suženjstva, je še vedno težko govoriti, da je bilo suženjstvo prevladujoč družbeni sistem tedanje Kitajske kot so to iz političnih razlogov dolgo poizkušali prikazati nekateri kitajski zgodovinarji. Suženjsko delovno silo so dokaj verjetno uporabljali za oskrbo plemiških družin, pri gradnji mest in pri izdelovanju bakrenih proizvodov, ki zaradi svoje masivnosti niso mogli biti delo individualnih rokodelcev, ampak kvečjemu rezultat dobro vođenega skupinskega dela. Nasprotno je večina kmečkega dela še vedno slonela na rodovno urejenih vaških skupnostih, vendar podrobnosti o tem, kako je potekalo poljedelsko delo, še niso dovolj razjasnjene.

4.4 Mistični značaj kulture Shang

Življenje ljudi v obdobju dinastije Shang je bilo prežeto z mističnimi verovanji, zato so bile vse dejavnosti vrhnjih slojev povezane z izvajanjem verskih obredov, k čemur je sodilo tudi vedeževanje ter razne oblike darovanj in žrtvovanj. Vrhovni bog je bil *Shang Di* 上帝 ali Zgornji cesar. Bil je glavni bog oziroma nebeški vladar, ki je načeloval vsem božanskim bitjem in človeškim prednikom. Njegova moč se je kazala v tem, da je edini imel oblast nad naravnimi silami in je lahko poslal na zemljo dež ali naravne nesreče, zato so bile v njegovi pristojnost vse vremenske spremembe, kar je bilo ključnega pomena za vse poljedelske družbe.

Po nekaterih razlagah naj bi Shang Di predstavljal tudi prvega in glavnega prednika kraljeve družine, vendar podrobnejše študije napisov na kosteh odkrivajo, da naj bi imeli kraljevski predniki in Shang Di različno delovanje. Shang Di je imel poseben položaj nad vsemi ostalimi božanstvi tudi zato, ker na njegove odločitve skoraj ni bilo mogoče neposredno vplivati. Odločal je o usodi vseh glavnih dogajanj na zemlji in povzročal tudi neugodne dogodke. Tako je lahko poslal naravne nesreče, ali pa je sovražnikom ukazal, da so napadli državo Shang. Čeprav je bil Shang Di v začetku dinastije verjetno zelo čaščen in so ga vedeževalci pogosto prosili za pomoč in nasvete, je postopoma začel izgubljati to vlogo. Zaradi njegovega neodvisnega položaja in ker je bilo čaščenje kraljevih prednikov vedno bolj institucionalizirano, so se kralji v

obdobju Anyang pri vedeževanju redko obračali neposredno nanj in mu namenjali zelo malo žrtvenih darov.

Pod vlado vrhovnega boga so bila še druga božanstva in kraljevski predniki, ki so jim prav tako pripisovali božanske sposobnosti. Vsa ta božanstva lahko razdelimo na pet skupin:

1. Božanstva naravnih sil: Bog zemlje in rodovitnosti *Tu* 土 - kasneje ga imenujejo *She* 社; Rumena reka ali Bog reke *He* 河; Sveta gora ali Bog gora *Yang* - kasneje preimenovan v *Yue* 岳 - enačili so ga s sveto goro *Song* 嵩; ter Sonce *Ri* 日,
2. Pretekli bajeslovni vladarji kot na primer *Wang Hai* 王亥, ki so jih častili drugače od kraljevskih prednikov,
3. Preddinastični predniki kraljevskega rodu Shang,
4. Dinastični predniki kraljev Shang,
5. Dinastične prednice oziroma žene dinastičnih vladarjev Shang.

Vsem tem božanstvom so postavljali templje in v njih opravljali obrede darovanj in žrtvovanj. Božanstva naravnih sil, stare bajeslovne vladarje in preddinastične prednike so šteli za višje sile, ki so lahko vplivale na naravo. Vsako od teh božanstev je imelo svoje svetišče. Kraljevski predniki so imeli večji vpliv na dogajanja med ljudmi, tako na dvoru kot po državi. Med njimi so imeli svoje lastne templje le najpomembnejši, to je tisti v prvi sorodstveni liniji, ki so nasledili svoje očete in so tudi njihovi sinovi postali kralji, vsi ostali pa so si delili mesto v skupnih templjih prednikov. Običajni ljudje so se ukvarjali s poljedelstvom, zato so poznali samo bogove rodovitnosti in zemlje. Oltarji in majhna vaška svetišča, posvečena bogu zemlje in rodovitnosti *she* 社 so postopoma postala središča vaških skupnosti.

Kralji dinastije Shang niso bili samo posvetni vladarji, ampak tudi verski poglavarji, svečeniki in vedeževalci obenem. Ker so kralji s pomočjo mističnih razlag in verovanj utemeljevali svoj poseben položaj in oblast, je bila njihova verska vloga prav tako ali celo bolj pomembna kot posvetna. Tudi dejavnosti takratnih visokih uradnikov so bile bistveno različne od sodobnih. Eno od njihovih najpomembnejših opravil je bilo povezano z vedeževanjem. Zato je bila na primer zelo majhna razlika med dolžnostmi dvornih zgodovinarjev *shi* 史 in vedeževalcev *wu* 巫. Prvi so v glavnem skrbeli za kraljevske rodovnike, pripravljali vse potrebno za vedeževanje in pomagali pri obredih čaščenja prednikov, drugi pa so se bolj ukvarjali z iskanjem zvez z umrlimi dušami in duhovi in vodili obrede vedeževanja. Tako se je njihovo delo v marsičem prepletalo in dopolnjevalo.

Vedeževali so ob vsaki priložnosti, saj je eden od kraljev celo izjavil, da je ni stvari, ko ne bi bilo koristno za nasvet povprašati kakega kraljevega prednika. Vedeževanje je bilo tesno povezano s čaščenjem prednikov, saj je pomagalo vzdrževati prepričanje o mističnem poslanstvu kraljevega rodu in krepiti kraljevo oblast. Dinastični predniki so namreč imeli moč, da so preko zapletenega postopka vedeževanja odgovarjali na vprašanja, ki so jih zastavljali za to zadolženi svečeniki. Ker je imel samo kralj pravico tolmačiti odgovore iz razpok, ki so zaradi vročine nastale na želvjih oklepkih, je tako razpolagal z neprecenljivim sredstvom za izvajanje popolne oblasti. To je krepilo družbeno vlogo čaščenja prednikov, ki je postalo osrednje verovanje tedanje dobe.

4.4.1 Čaščenje prednikov

Čaščenje prednikov je bilo v času dinastije Shang že dokaj izdelan sistem verovanj in obredov, ki se kasneje ni več bistveno spreminjal. Razvil se je iz prvotnega predzgodovinskega kulta rodovitnosti, ki je pripisoval čudežno moč moškemu spolnemu organu. Sled o prvotnem čaščenju falusa je ostala upodobljena v pismenki: *zu* 祖 prednik. Po razlagi prof. Karlgreena predstavlja levi del pismenke daritveni oltar, ki so ga dodali naknadno in je v pisavi na kosteh ponazarjal prednika le desni del sedanje pismenke, ki je poenostavljena slika falusa. Na moški značaj kulta opozarja tudi dejstvo, da so ta, za pokoj duš nujno potrebni obred, lahko opravljali izključno moški. Od tu izvira miselnost, ki je še sedaj dokaj prisotna na Kitajskem, da naj bi si vsaka družina zagotovila moško potomstvo. Če se namreč družinska veja prekine, obredi niso primerno opravljeni in tako lahko vse generacije prednikov padejo v nemilost.

Obredi čaščenja prednikov so povezani z verovanjem v posmrtno življenje. Po tem verovanju naj bi vsak človek imel dve duši. Prva, ki nastane ob spočetju, se imenuje *po* 魄 in omogoča fizično življenje. Ob rojstvu pa zaživi še druga duša *hun* 魂, ki omogoča človekovo duhovno življenje. Prva ostane po smrti še nekaj časa v telesu in jo pokopljejo skupaj s truplom. V grobu se še nekaj časa hrani z jedili, ki so jih ljudje v ta namen položili k pokojniku. Ko se začne telo razkrajati, počasi zamre tudi njena aktivnost in polagoma se preseli v zemljo, kjer najde končno svoj pokoj. Nevšečnosti nastanejo v primeru, če pokojnika niso primerno pospremili z darovi, ali če je umrl nasilne smrti. V tem primeru lahko *po* 魄 zapusti telo in postane zli duh *gui* 鬼, ki nato v iskanju zadoščenja tava po svetu in povzroča ljudem nesreče.

Povsem drugačna je usoda druge duše *hun* 魂. Ta takoj po smrti zapusti telo in se napoti na nebo s težnjo, da doseže nebeški dvorec *tiantang* 天堂, kjer je nastanjena nebeška vlada. Tu naletimo na že izdelan koncept nebes, ki so le odslkava družbenih razmer na zemlji. Takšno pojmovanje nebes je kasneje prevzela daoistična religija. Duša *hun* 魂 lahko doseže to nebeško palačo le, če jo živeči sorodniki pospremijo na pot s pravilnimi obredi. V tem primeru lahko v skladu s svojimi zemeljskimi zaslugami dobi na nebeškem dvoru uradniško službo. Njen položaj lahko sčasoma tako poraste, da je sposobna vplivno posegati v dogajanja na zemlji. V tej vlogi so predniki predvsem zaščitniki svojega rodu in družine in pomagajo živečim potomcem, seveda, če jih le-ti pravilno častijo. Da bi si pridobili njihovo naklonjenost, je bilo potrebno žrtvovati ljudi in živali in jim na oltarje nositi darove, predvsem v obliki hrane in pijače.

V obdobju Shang so obrede čaščenja prednikov opravljali le pripadniki vrhnjih slojev, to je majhnega števila družinskih klanov, ki so bili tesno povezani s kraljevsko rodbino. Nekatere od teh rodbin so bile le stranske veje kraljevega rodu, spet druge so bile sorodstveno povezane z vladarsko rodbino preko medsebojnih porok. To so bile rodbine, na katere so se opirali kralji pri izvajanju svoje politične in verske oblasti in so bile edine, ki so skrbele za natančno vodenje svojih rodovnikov. Preprosti ljudje, ki niso pripadali pomembnim družinskim rodovom, niso vodili evidence o svojem poreklu in zato niso smeli opravljati čaščenja prednikov.

Čaščenje kraljevih prednikov je utrjevalo vladarjevo oblast, zato je imelo velik političen pomen in postalo tako rekoč državni kult. S tem, ko je naraščal ugled kraljevih prednikov, se je krepila tudi moč živečih vladarjev. Vsakega od kraljevih prednikov je posebej obhajala posmrtna tablica, v katero naj bi se v času obredov vrnil duh umrlega. Tablice so hranili v templjih, kjer so dajali darove in izvajali vedeževanja. Pri obredih so prednikom darovali živali in alkoholne pijače iz prosa, ki so jih grel v posebnih obrednih posodah, tako da so se duhovi umrlih lahko naužili vonjav pečenega mesa in vročih pijač. V času dinastije Shang je bilo pogosto sestavni del teh obredov tudi žrtvovanje ljudi, predvsem ujetnikov, vendar pa se je z nastopom nove oblasti spomin na te običaje zabrisal, tako da kasneje ob čaščenju prednikov nikoli več niso žrtvovali ljudi.

Čaščenje prednikov je ostalo privilegij ozkega kroga plemiških družin tudi v času naslednje dinastije Zhou, vse do velikih družbenih pretresov, ki so spremljali prvo združitve Kitajske v cesarstvo. Takrat so odpravili primat starega rodovnega plemstva in uvedli klansko rodovne priimke za vse ljudstvo,

s čimer se je tudi kult čaščenja prednikov razširil na celotno prebivalstvo. Odtlej je imel ta kult ves čas močan vpliv na kitajsko miselnost in družbo. Skupaj s konfucijanstvom, ki je od tedaj pridobivalo na pomenu kot sistem družbenih norm in poudarjalo ideal velike družine, je tudi čaščenje prednikov pomagalo ohranjati družinske vezi in krepiti občutek rodovno klanske pripadnosti. Tako so ostale družinsko klanske vezi pomembna značilnost kitajske družbe vse do moderne dobe, ko se krhajo v neizogibnih soočanjih z modernim načinom življenja.

V kasnejših časih so prednike častili tako, da je imela vsaka vplivna ali premožnejša družina svoj tempelj prednikov, ki so ga razen v velikih mestih, običajno postavili izven naselja, največkrat kar sredi obdelovalnih zemljišč. V templjih so bile police na katerih so stale lesene spominske tablice z izpisanimi imeni umrlih. Tablice naj bi poosebljale duše umrlih, zato je bilo potrebno ob določenih praznikih pred njimi zažigati kadilo. Revnejše družine niso imele templjev, ampak je v ta namen služil kar oltarček v kotu sobe, kamor so postavili spominske tablice. Sežiganje kadila in dajanje simboličnih darov v obliki hrane in pijače je postalo obred, ki so ga opravljali ob raznih priložnostih, obvezno pa po preteku določenega števila dni po smrti, ob obletnicah smrti in ob tradicionalnih praznikih kot na primer dan umrlih *qingmingjie* 清明节 (kasnejšega izvora in ga praznujejo na dan 5. aprila) in praznik pomladi oziroma kitajsko novo leto *chunjie* 春节.

4.4.2 Koledar

Dojemanje časa je bilo v obdobju dinastije Shang tesno povezano z urnikom verskih obredov in žrtvovanj. Pomembno je bilo, da so se dogodki zgodili na pravi dan, da bi obredi dobili pravo veljavo. S tem so bila povezana tudi vsa važna opravila kot na primer zbiranje vojske ter poljedelska in druga javna dela, kajti vsa pomembna dela so morali začeti na tisti dan v tednu, ki je prinašal srečo. Na tej osnovi so dali imena posameznim obdobjem dneva, imenovali dneve, ki so jih povezali v daljše cikle in iz njih postopoma razvili svoj koledar.

Dneve so poimenovali s kombinacijo dveh pismenk iz dveh skupin po deset in dvanajst pismenk, za katere se je kasneje ustalilo ime deset nebesnih debel *tian gan* 天干 (*jia* 甲, *yi* 乙, *bing* 丙,...) in dvanajst zemeljskih vej *di zhi* 地支 (*zi* 子, *chou* 丑, *yin* 寅,...). Prvi dan se je imenoval *jiazi* 甲子, drugi *yichou* 乙丑 in tako naprej, da so skupaj dobili 60 kombinacij, ki so predstavljale celoten cikel. Ta cikel so razdelili na šest tednov. Vsak teden je imel deset dni, ki so odgovarjali desetim nebesnim deblom. Teden se je imenoval *xun* 旬, kar v sodobni kitajščini še vedno pomeni obdobje desetih dni. Po 60 dneh se

je celoten cikel znova ponovil. Ker so nebesna debela uporabili tudi za posmrtna imena kraljevih prednikov je bilo treba opravljati obrede za njihove duše le na tiste dni, ki so jih zaznamovale te pismenke. Takšen pomen pismenk za označevanje nebesnih debel je zato štetje dni povezal s čaščenjem prednikov.

Ko se je proti koncu dinastije Shang število obredov tako povečalo, da so jih morali razdeliti na več ciklov, so sestavili daljše obdobje, ki je trajalo 360 ali 370 dni. To je bilo obredno leto, po katerem so se odvijale verske dejavnosti in se kot kaže ni začinjalo na trdno določen dan v sončnem letu. Takrat so začeli tudi usklajevati lunine mesece s sončnim letom, tako da so dodajali vrnjene mesece. Najverjetneje se je leto začinjalo s prvo novo luno po zimskem solsticiju. Koledar ob koncu dinastije Shang še vedno ni bil natančen in so ga v teku naslednje dinastije na osnovi astronomskih opazovanj postopoma izpopolnjevali ter ga matematično točneje določili, principi pa so ostali enaki kot so se izoblikovali v času dinastije Shang.

4.4.3 Umetnost

Vzporedno s hitrim razvojem glavnih obeležij zgodnje civilizacije se je močno razvila tudi umetnost. Zaradi tesne povezanosti z verovanji in obredi, ki so prežemali skoraj vse dejavnosti posvetne oblasti, je imela seveda tudi umetnost skoraj izključno sakralen značaj in mistični pomen. Največ navdiha je črpala iz bogatih izkušenj izdelovanja keramike, ki je s svojo prefinjenostjo linij že nakazala glavno smer, v kateri se izraža tipično kitajski občutek za skladnost in ravnotežje. Izdelovanje keramike je še naprej ostalo pomembna obrtna in oblikovalska dejavnost, ki je oskrbovala revne in bogate z večino posod za vsakovrstno dnevno uporabo, od shranjevanja hrane in tekočin, do kuhanja, priprave pijač in namiznih posod. Poleg tega je lončarsvo močno vplivalo na oblikovanje bronastih posod, saj so le-te največkrat posnemale že uveljavljene oblike tipiziranih keramičnih posod.

Prav v obdelavi obrednih bronastih posod je umetnost obdobja Shang našla svoje najmočnejše izrazno sredstvo. Razen oblik, ki so jih povzeli po najlepše oblikovanih keramičnih posodah, so vključili še številne nove oblikovne in umetniške elemente, ki jih je omogočal nov material in razvoj tehnik obdelovanja kovine. Tehniko vlivanja brona so tako uspešno obvladali in izpopolnjevali, da so imeli njihovi izdelki več kot tisočletje vodilno vlogo v umetniškem izražanju civiliziranega sveta vzhodne Azije in dajali tudi prevladujoč ton drugim oblikam umetniškega ustvarjanja.

Slika 17. Posoda zun, okrašena s stiliziranimi motivi tigrov in zmajev

Zaradi tesne povezave z verskimi obredi je izdelovanje številnih tipiziranih bronastih posod postalo ena najpomembnejših spodbud za razvoj umetniških dejavnosti. Bron je bil v tistih časih izredno draga kovina, ki so jo zaradi njegove prestižne vrednosti uporabljali skoraj izključno za izdelavo orožja in

obrednih posod, ki so jih uporabljali na dvoru in v plemiških družinah. Uporaba brona v sakralne namene ni spodbudila le umetniško oblikovanje in okraševanje, ampak je dala tudi močan zagon tehnološkemu razvoju, tako da je Kitajska v poznem obdobju Shang s tehniko obdelave brona in kvaliteto vlivanja bronastih predmetov dosegla vrh tehnološkega razvoja metalurgije tedanjega sveta.

Zaradi pomembnosti obredov so tako zelo izpopolnili obdelavo brona, da so izdelki dobili poseben mistični mik, ki je ljudem vlival primerno strahospoštovanje. S tem namenom so razvijali tehnologijo zlitin in postopke okraševanja, kar je rodilo visoko umetnost, ki ima še danes izredno umetniško vrednost. Z uporabo zlitin so dosegli posebne barvne učinke, ker so različne kombinacije kovin, ki so jih dodajali bakru povzročile, da je imela patina, ki je prekrila bron, različne barvne odtenke. Največ posod je bilo modrikastih (vodomčevo plava) in zelenih (malahit zelena), najdemo pa tudi rjave in rdeče odtenke.

Okraševanje je bilo veliko bolj bogato kot v času neolitika. Precej je bilo tujih vplivov. Iz jugovzhoda so prišli ornamentni okraski raznih geometričnih oblik, ki jih Kitajska prej ni poznala. V novi luči se je pojavil tudi lik zmaja. Zmaj je bil že zgodaj prisoten v številnih neolitskih skupnostih, zato lahko sklepamo, da ima morda še starejše poreklo, ki sega še v paleolitik. Postopoma se je izoblikovala razlaga, da je zmaj izrazito dobro in dobrohotno bitje, ki vlada vodam in prinaša dež. Ta ideja verjetno izhaja iz južne Kitajske, kjer je bil zmaj sprva neke vrste vodno božanstvo. Kasneje je zmaj v kitajski zavesti pridobil še druge pomene, med katerimi je dobil pomembno nalogo varovati prestol in je tako postopoma postal simbol cesarske oblasti.

Med okrasnimi motivi najdemo vedno več živalskih podob. Nekatere so se razvile iz prvotnih totemskih kultov, še več takšnih vplivov pa je prišlo od sosednjih ljudstev na severu, ki so gojila podobno umetniško izročilo od severnega pasu Kitajske vse do Sibirije. Še sedaj lahko najdemo številne podobnosti teh motivov s tistimi, ki jih najdemo med sibirskimi ljudstvi in v kulturi Indijancev z zahodne obale Severne Amerike. Živali, ki so jih najbolj pogosto upodabljali, so bile slon, tiger, zajec, bivol, sova, riba, papiga, jelen in škržat. Slednji je bil zelo pomemben, ker je simboliziral ponovno rojstvo. Včasih najdemo na bronastih posodah tudi like, ki so sestavljeni iz več različnih živalskih motivov.

Zgodnji kitajski oblikovalci so ujeli izredno skladnost med oblikami bakrenih posod in stiliziranim okrasjem. Prevladovala so močne linije, ki povečujejo izrazno moč in dajejo tem predmetom poseben magični čar. Na njih pogosto najdemo še poseben lik, ki je tipičen samo za Kitajsko, to je maska *taotie* 饕餮. Predstavlja naj bi obraz, ki ima delno človeške in delno živalske poteze. Za to masko obstaja več razlag. V času dinastije Zhou so verjeli, da je to pošast, ki naj bi svarila ljudi pred preobilnim hranjenjem. Po drugi razlagi pa naj bi ljudi svarila pred nevarnostmi onostranstva. V klasičnih knjigah zasledimo tudi razlago, da naj bi bil to eden od štirih hudičev, ki jih je pokoril legendarni vladar Shun in zdaj varuje deželo pred zlimi duhovi. Ta motiv so pogosto upodabljali na posodah, pa tudi na sekirah in ščitih, kjer ga najdemo v raznih stiliziranih različicah. Skupni element teh podob so poudarjene obrvi in režeča usta, ki ljudi neprestano opominjajo na neznane pretnje onostranstva.

(Glej sliko na naslovnici)

Vzorci in okrasje, ki ga najbolje poznamo z obrednih posod, ni bilo izključno povezano z vlivanjem bronastih predmetov. Najdemo jih tudi v drugih vrstah umetnosti, kot so freske, izrezljani žadasti predmeti in manjši kipci, kjer so bili motivi in slog praktično isti kot na posodah. Tako lahko govorimo o enotnem umetniškem stilu, ki so mu dajale najbolj očiten pečat prav bronaste posode, medtem ko lahko okrasje na teh posodah štejemo za glavno značilnost dekorativno magične umetnosti obdobja Shang.

Med umetniškimi dejavnostmi tedanje dobe velja posebej omeniti še obdelovanje žada. Žad so na Kitajskem od nekdaj cenili in so ga kot dragocen in kvaliteten material začeli obdelovati že v poznem neolitiku. V kitajski zavesti je zaradi svoje čistosti in trdote veljal za prvega izmed vseh kamnov in je zato dobil posebno mesto v njihovem sistemu vrednot. V času zgodnje civilizacije so mu pripisovali celo razne napol magične lastnosti. V najzgodnejšem kitajskem slovarju *Shuowen* 說文 iz obdobja dinastije Han lahko preberemo, da je žad poosebljal pet glavnih vrlin in sicer: dobroto, poštenje, modrost, pogum in pravičnost.

Darovanje hrane in pijač božanstvom in prednikom je potekalo tako, da so božanstvu pripravili bogato pojedino s hrano in pijačami in vse še vroče glede na obredne namene razmestili v posebne tipe bronastih obrednih posod ter postavili na oltarje pred podobe božanstev oziroma pred tablice, v katere so se ob takih priložnostih vrnile duše prednikov. Ko so se iz hrane in pijač dvigovale opojne pare in vonjave, so lahko božanstva in predniki v tej obliki uživali ponujene darove. Ob tem so udeleženci obredov počakali, da so se božanstva naužila vonjav, saj so bili prepričani, da so tako prejela esenco darov. Ko so tako dosegli verski namen, so se še sami lotili jedi in pijač, ki so ostale na daritvenih oltarjih in jih v družabnem delu obreda pospravili. Ker so bile alkoholne pijače nujen sestavni del vseh obredov, je bilo priložnosti za pitje veliko. To naj bi vodilo dinastijo Shang v dekadenco, še bolj pa so to okoliščino poudarjali pisarji iz naslednje dinastije Zhou, da bi prikazali zadnje vladarje Shang čimbolj razuzdane in nesposobne opravljati vladarske posle. Tako se je ohranilo kar nekaj zapisov o dogodkih, ki so spremljali žrtvovanja. En tak zapis na primer govori, da se je kralj obrnil k levemu in desnemu ministru in ju vprašal: "Kateri dan je danes?" "V vsej palači nihče ne ve", se je čez nekaj časa glasil odgovor.

Popolna odvisnost družbenega življenja od mističnih dejavnosti povezanih z orgijaškimi obredi in prekomernim pijančevanjem naj bi, kot nam slikovito opisujejo zapisi iz obdobja Zhou, postopoma pripeljala družbo v dekadenco, ki se je še posebej poglobila v času vladanja zadnjega kralja dinastije Shang. Podoba razmer v času njegovega vladanja je prikazana še posebej očrnjeno, ker so pisarji zgodovine po navodilih novih vladarjev, prav z razvpitimi primeri njegove nebrzdane razuzdanosti, samopašnosti in nesposobnosti, zagovarjali utemeljenost prenosa oblasti na novo dinastijo. Ker je v mitih in verovanju obdobja Shang že obstajala ideja o nebeškem poslanstvu vladarske družine, so se ob prenosu oblasti oprli na to izročilo ter ga še dopolnili in priredili. Tako se je postopoma izoblikovala ideja o nebeškem mandatu *tian ming* 天命, ki je postala dogma in legitimni vzorec za prenose oblasti vseh naslednjih dinastičnih vladavin.

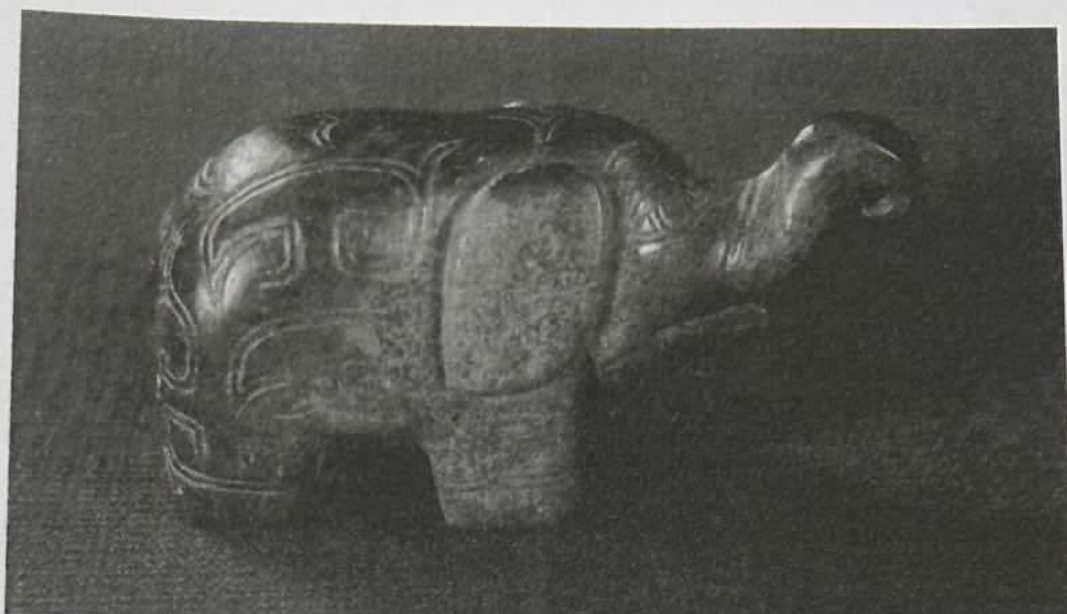
V zadnjem obdobju dinastije Shang, ko je bila prestolnica v bližini sedanjega mesta Anyang, so kot lahko izvemo iz zapisov na kosteh, potekale večje vojaške akcije le v času, ko je vladal kralj Wuding. Takrat je ta kralj vodil več uspešnih vojnih pohodov proti tujim ljudstvom oziroma plemenom na ozemlju sedanje province Shanxi. Nekatera od teh ljudstev so bila z državo Shang v zavezništvu ali morda celo v vazalnem odnosu, druga pa so bila sovražna in so na mejnih ozemljih z njimi pogosto potekali boji. Naslednik kralja Wudinga je bil na vojnih pohodih manj uspešen, zato je začel razpadati sistem

zavezništev z ljudstvi na zahodu. Med drugim je zavezništvo prekinilo tudi ljudstvo Zhou in prestopilo med sovražnike. Vse do zadnjega vladarja nobeno od sovražnih ljudstev ni neposredno ogrožalo ali napadlo prestolnice. Kljub temu se je precej skrčilo ozemlje, ki so ga zadnji vladarji dinastije Shang še lahko učinkovito nadzorovali. O tem nam govorijo zapisi na kosteh, ki v tem obdobju omenjajo le pogoste krajše lovske in nadzorne pohode kraljev po svojem ozemlju, ki niso segali dlje kot nekaj deset kilometrov stran od kraljeve palače.

Kot se je postopoma zmanjšala vojaška prodornost države Shang, ki jo je morda res spremljala tudi dekadenca dvora, se je istočasno krepila moč ljudstva, ki ga je vodil plemiški rod Zhou. Ob reki Wei, kamor se je ta rod preselil, je sicer obstajal lokalni center bronaste kulture, ki pa po merilih tedanje dobe ni sodil med najbolj razvite na kitajskem ozemlju. Tam je ljudstvo Zhou verjetno ustvarilo vojaško zvezo in se postopoma tako okrepilo, da je postalo odločujoča sila na območju tedanjega civiliziranega sveta na ozemlju Kitajske. V takšnih okoliščinah je bila končna zmaga nad višje razvito državo Shang le logičen zaključek njihovega postopnega vzpona. Ta dosežek so opravičili z ugotovitvijo, da je zaradi dekadence na dvoru potekel nebeški mandat vladarjev Shang, ki ga je nato dobil kraljevski rod Zhou. To je bil izgovor za zamenjavo dinastije, ki je, razen na bojnem polju, morala izgledati upravičena tudi v verskem smislu kot ga je veleval mistični značaj tedanje dobe.

Slika 19. Okrasje na sekiri za obredno obglavljanje iz grobnice Fuhao, motiv dveh tigrov, ki žreta človeško glavo

Slika 18. Slonček iz žada, najden v grobnici kraljeve žene Fu Hao

V obdobju Shang so uporabljali žad predvsem za izdelovanje nožev, bodal in sekir, poleg tega pa najdemo tudi okrasne predmete kot so okrasje za obleko, obeski in drobne človeške ter živalske figurice. Med okrasnimi predmeti tu in tam naletimo tudi na kak podoben izdelek iz slonove kosti. Kot smo že omenili, so v grobnici kraljice Fu Hao poleg številnih bronastih izdelkov našli kar 755 izdelkov iz žada in tri manjše umetnine iz slonove kosti. Glede na to, da je bil to grob kraljice, je med žadastimi predmeti več kot polovica nakita in okrasja, ostalo pa so obredni predmeti. Raznolikost teh izdelkov je zelo velika. Posebej zanimive so majhne, do 10 cm velike podobe ljudi in živali, ki so izrezljane enostavno, a z občutkom in so dokaj realistične, kar odraža visoko stopnjo rezbarske tehnike.

4.4.4 Dekadenca in propad dinastije

Med več kot tridesetimi standardnimi tipi obrednih posod jih je bilo več kot tri četrtine namenjeno pogrevanju in serviranju pijač, medtem ko je za pripravo in darovanje hrane služila le slaba četrtina. To bogastvo in raznolikost oblik posod za pripravo in uživanje pijač kaže na velik pomen alkoholnih pijač pri izvajanju verskih obredov in s tem tudi na pomembno mesto alkoholnih pijač v kulturi vladajočega sloja države Shang. Že takrat so na Kitajskem kuhali žganje in druge alkoholne pijače iz žitaric kot je to ostala navada tudi kasneje, le da so v obdobju Shang kuhali pijače iz raznih vrst prosa, ki je bilo tedaj glavna žitarica severne Kitajske. Pijače so običajno servirali pogrete, kar je bilo prav tako povezano z izvajanjem obredov in je zanimivo, da se je na Kitajskem tudi ta navada ohranila vse do sodobnih časov.